

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

4 • 2009

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund for
Sønderjylland

Pris for medlemskab
295 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kirsten H. Clausen
(ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 58 60
kicl@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
6100 Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
6270 Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Winds Bogtrykkeri A/S
Haderslev

I dette nummer

*Klitter på højde med huse ... - Om pastor
Jacobsens sommerhuskoloni Lakolk* 123

'Nordseebad Lakolk' blev skabt i 1898, og i løbet af de første år blev der opført 37 blok-huse i jugendstil. Overinspektør Elsemarie Dam-Jensen, Museum Sønderjylland, håber, at en lokalplan fra 2004 kan redde de få tilbageværende oprindelige huse, og opfordrer til, at der etableres et 'arbejdende værksted' til inspiration for håndværkere og sommerhusejere.

Rømø Havn - et egnsudviklingsprojekt 130

Stipendiat Morten Andersen, Landsarkivet for Sønderjylland, fortæller om baggrunden for etableringen af Rømø Havn og Rømø-dæmningen og om de nuværende planer for Rømø Havn, som skønnes at kunne tilføre yderligere arbejdspladser til havnen.

Bruno Topff - præsident og skræddersvend . . . 139

Journalist Frode Kristoffersen beretter om sit besøg på kirkegårdskontoret i den vestberlinske bydel Schöneberg, hvor han fandt dokumentation for Bruno Topffs begravelse på De 12 Apostles Kirkegård.

Set og sket i Grænselandet 141

Dansk Skoleforenings beslutning om at lukke den danske skole i List og ikke mindst processen, der førte til beslutningen, har vakt en del forargelse blandt mindretallet på Sild. H.E. Sørensen behandler emnet i grænselandskronikken og kommer blandt andre emner også ind på debatten om Rigsrevisionens kritik af Seksmandsudvalget.

Bognyt 153

Det sker - i Museum Sønderjylland 156

Bagsiden om forsiden 160

Efter mange bureaukratiske forviklinger, som bl.a. involverede planer om dampogsdrift, blev baneforbindelsen tværs over Rømø etableret og sat i drift til badesæsonens start i 1899. Museumsinspektør Anne Marie Overgaard, Museum Sønderjylland, fortæller om hestetroljen, der i 40 år transportererede badeturister mellem anløbsbroen og Lakolk.

Forsidebilledet:

Hestetroljen, der befordrede turister til og fra Lakolk.

Foto: Museum Sønderjylland - ISL.

Klitter på højde med huse ...

Om pastor Jacobsens sommerhuskoloni Lakolk

Af Elsemarie Dam-Jensen

På Rømøs vestkyst er det stadig muligt at finde enkelte sommerhuse, som i næsten uændret skikkelse står som dengang, de blev opført som en del af Nordseebad Lakolk. Overinspektør Elsemarie Dam-Jensen fortæller om stedets historie og skitserer mulighederne for at udvikle Lakolk til en kulturhistorisk inspirationskilde for bl.a. sommerhusejere.

Nordseebad Lakolk

SOMMEREN NÆRMER SIG med hastige skridt og med den også lysten til at komme ud til sol og strand. Sådan har det ikke altid været. Moden med strandbadning går kun tilbage til midten af 1800-tallet, og først i løbet af 1900-tallets begyndelse blev det mere almindeligt 'at tage til stranden' for at bade. Langs vadehavskysten havde bademoden bredt sig fra Fø, hvor det første kurbad blev bygget allerede i 1819, og hvor den danske kong Christian VIII flere gange i 1840'erne holdt ferie, bl.a. med besøg af H.C. Andersen. Også på Sild kom turismen i gang omkring midten af 1800-tallet. Westerland fik 'badekoncession' i 1855, og i 1859 var der 470

badegæster dér. I 1911 var dette tal steget til 30.000 om året på trods af de vanskelige tilrejseforhold. Da Hindenburgdæmningen kom til i 1927, blev rejsen til Sild noget nemmere.

Det første rekreative turistmål på Rømø var 'Nordseebad Lakolk', som blev oprettet af den foretagsomme pastor Jacobsen fra Skærbæk i sommeren 1898 efter et hektisk arbejde i selskabet af samme navn. Grundlæggerne var, foruden pastor Jacobsen, lokale købmænd fra Skærbæk og en enkelt gæstgiver fra Hvidding. Selskabet købte et klitreal på godt 70 ha

Forsiden på brochuren, der skulle lokke turister til Rømøs første rekreative turistmål.

samt en stribe land tværs over øen fra Kongsmark mod vest. Her ville man anlægge en tilkørselsvej til badestedet.

I en brochure for badestedet hedder det:

“Klitter på højde med huse, bevokset med frodige grønne strandhaver, malerisk strøet blandt de samme - snart højt oppe på toppen, snart gemt dybt i klitdalen - holdt i de livligste farver - henrivende hyggelige små bjælkehuse, det ene forskellig fra det andet i byggestil og udførelse - foran ligger den herlige hvide sandstrand og bag den det dybblå evige hav, det er Lakolk, Tysklands yngste Nordsøbad”.

Som ved de øvrige badesteder på vadehavsøerne var det noget af en rejse at komme til Lakolk. Man kom med toget til Skærbæk station. Herfra

gik det videre med hestevogn til brohovedet nord for Skærbæk, med damperen ‘Röm’ til Kongsmark og til sidst igen med hestetrukket vogn tværs over øen. Den første sæson var der kun to blokhuse og fire værelser på Lakolk. Badet var åbent fra 1. juni til 15. september, og man ved, at der den første sæson var i alt 200 badegæster, men i årene efter tog projektet form.

De oprindelige bygninger

I perioden omkring 1900 blev der opført knap 40 blokhuse i forskellige størrelser. Stedet var tænkt som et familiebadested. Priserne var moderate, en hytte med to senge kostede 20 Mark pr. uge. “Lakolk er ikke et moderne, dyrt luksusbadested, men et jævnt, billigt kursted for den tyske middelstand”, som der stod i brochu-

Foto: Elsemarie Dam-Jensen 2006.

Lakolk 122 er rimeligt velbevaret med oprindelige vinduesopsprosninger mod vest.

Foto: Elsemarie Dam-Jensen 2006.

Lakolk 232 er typisk for flere af de bevarede pastor Jacobsen-huse. Der er oprindelige detaljer som de interessante jugendprægede vinduesrammer, der er udskårne tømmerkonstruktioner, og der er tydeligt nytilkomne 'knaster'.

ren. De første hytter var importeret fra Norge, og husene var indbyrdes forbundet med brædestier. Desuden blev der bygget to varmbadshuse, for der var selvfølgelig ikke toilet og bad i husene. Nogle butikker kom til sammen med en station for troljebanen, den lille hestetruckne skinneline, der forbandt badestedet med havnen ved Kongsmark på Rømøes østkyst. Der var desuden et hotel, 'Drachenburg', et logihus og en restaurant, 'Kaiserhalle', som i starten også blev benyttet af sommerhusenes beboere, idet der ikke var indrettet køkken i sommerhusene. Kaiserhalle blev udvidet år 1900. Her var en spisesal til 3-400 gæster, en læsestue med 30 forskelli-

ge aviser samt et billardværelse. År 1900 blev der anlagt en sportsplads på stranden med forskellige moderne gymnastikredskaber og med en lærer fra Hamborg, som stod for træningen.

Ude ved selve stranden var der desuden forfriskningsstedet 'Strandhal-le', som man kom ud til ad en træbelagt sti, samt musikpavillonen 'Swanhildsruh', bygget på pæle i Lakolk Sø, som lå lidt syd for selve sommerhusområdet. Badestedet var opført med inspiration fra de andre badesteder på vadehavsøerne Før og Sild. Lakolk havde i de første år en del badegæster. Den første sæson kom der, som nævnt, omkring et par hundrede

gæster, et par år senere var tallet steget til ca. 2.000; men mange af disse gæster opholdt sig kun få dage på Rømø, og efter nogle år sygnede stedet hen, blandt andet i forbindelse med at det selskab, der stod bag Lakolk, gik fallit 1903. Stedet havde ellers fået støtte, både fra det slesvigholstenske overpræsidium og fra den preussiske landråd i Haderslev, men det hjalp ikke. Badet blev endeligt lukket ved Første Verdenskrigs udbrud. Efter Genforeningen blev blokhusene udstykket og solgt til private. Hermed startede stedets funktion som egentligt sommerhusområde.

Området, hvor Nordseebad Lakolks blokhus blev anlagt, er et klitterræn, hvilket betyder, at husene kom til at ligge i meget forskellig højde. Der var ingen hegn eller stakitter omkring dem, og derfor måtte husene også syne af meget i det åbne terræn, specielt de huse, der blev placeret på en klittop.

Husene var opført i en meget karakteristisk jugendstil i træ, tagpap og - for enkelte huses vedkommende - med glaserede tagsten. Mange af husene havde store, fantasifuldt udskårne træudhæng med dragehoveder, der passede til de romantisk klingende navne fra blandt andet den nordiske mytologi, Mimershöhle, Niffelheim og Walhall, eller navne, der stammede fra de tyske kolonier, Kiautschau og Samoa. Endelig var der også navne, der havde forbindelse til Boerkrigen.

Lakolk gennem 1900-tallet

Mange af de gamle blokhus blev i løbet af 1900-tallet væsentligt ombyggede, blandt andet for at skabe moderne bekvemmeligheder som

køkken og bad, og deres ydre blev ofte ændret som følge af tilbygninger.

I løbet af Anden Verdenskrig opførte de tyske besættelsestropper flere store bunkeranlæg på Rømø. Mange af anlæggene ved Lakolk ligger tæt op ad sommerhusene, og i nogle tilfælde blev de efter krigen ligefrem inddraget til kælder eller garageanlæg.

Omkring 1950 begyndte sommerhusturismen så småt i Danmark. På Rømø var udviklingen især påvirket af, at Rømdæmningen fra 1948 gjorde det væsentligt nemmere at komme på ferie på vadehavssøen, og fra 1950'erne og frem blev der bygget mange nye sommerhuse, i begyndelsen ofte i meget tilfældige materialer og med mange forskellige udformninger.

Ukendskab til områdets kulturhistorie og manglende vedligehold havde ført til et stærkt forfald i det gamle sommerhusområde. Det gamle hotel Drachenburg ved Lakolk brændte i 1965. Kaiserhalle forfaldt op gennem 1900-tallet og blev nedrevet i 1989. Der var i mange år meget lidt styring af sommerhusbyggeriet i Danmark, og på Lakolk var det først med planbestemmelserne fra 1974, at der f.eks. kom retningslinjer med hensyn til farver på husene.

Et moderne Hotel Lakolk blev i 1966 opført af arkitekterne Friis og Moltke på det sted, hvor det gamle hotel havde ligget. Det er en moderne bygning i beton i samme farve som de tyske bunkers, men med stærke farver omkring vinduerne og med græstørv som tag.

Lakolk som et bevaringsværdigt kulturmiljø

Selv om det er gået hårdt ud over La-

kolk op gennem 1900-tallet, spiller en del af de oprindelige Lakolk-huse stadig en rolle for oplevelsen af stedet som en kulturhistorisk helhed. Det oprindelige landskab er bevaret. Der er tale om et sommerhusområde, som det har set ud i begyndelsen af 1900-tallet, på et tidspunkt hvor sommerhuse var lavet af træ, meget små og nærmest kun beregnet til brug i regnvejr og om natten.

Der er bygget mange nye sommerhuse, og hele området omfatter i dag 266 sommerhuse; men man kan visse steder stadig fornemme det oprindelige sommerhusmiljø. Mange af pastor Jacobsens huse har dog brug for en hensynsfuld reovering.

I forbindelse med anlægget af Nordseebad Lakolk i 1898 blev der i alt opført 37 blokhuse rundt om i

klitterne syd for den nuværende Vesterhavssvej. Mange af de originale Jacobsen-huse er forsvundet eller ombygget så radikalt, at de er svære at genkende.

I dag er grundlaget for den oprindelige del af Lakolk en lokalplan fra 2004, der har til formål at "værne om stedets kvalitet og sørge for, at udviklingen tilfører sommerhusområdet et bedre helhedsindtryk. Derudover forholder lokalplanen sig til resterne af et kulturhistorisk miljø".

Af de oprindelige huse eksisterer der endnu ca. 22, hvoraf kun 11 i lokalplanen er vurderet som bevaringsværdige. Kun 2-3 af de oprindelige blokhuse står i næsten uændret skikkelse. Det har vist sig, at der i nogle af de huse, der ikke er omtalt i lokalplanen, også findes bygningslementer,

Kurbadet i Westerland på Sild var en inspirationskilde til pastor Jacobsens Nordseebad Lakolk. Nordseebad Westerland var dog helt anderledes luksuspræget med elektrisk bolig- og gadebelysning samt telefonforbindelse til fastlandet allerede i 1890'erne.

som stammer fra oprindelige pastor Jacobsen-huse. Hvis man er ejer af et ældre sommerhus på Lakolk, er det derfor en god idé at fare varsomt frem!

Den nye lokalplan skal blandt andet forhindre, at nybyggerier bliver alt for store, og i det delområde, hvor blokhuse ligger, må nye huse kun have et areal, der svarer til den eksisterende bebyggelse.

Med lokalplanen som redskab må man håbe, det lykkes at bevare re-

sterne af pastor Jacobsens blokhuse.

Det kræver dog én ting: Et ordentligt oplysningsarbejde. Lokalplaner er noget af det, der meget hurtigt bliver glemt, og i de seneste år har pengeligheden nok desværre betydet, at der er sket (for) meget med mange af de gamle huse på Lakolk. For nogle husejere har lokalplanen måske været en irriterende hindring for en ønsket reovering.

Der har været gennemført flere kulturhistoriske vandringer med fokus

Lakolk 256 hed oprindelig Hamenaburg. Dette hus er i dag et af de bedst bevarede af pastor Jacobsens sommerhuse.

Foto: Elsemarie Dam-Jensen, 2006.

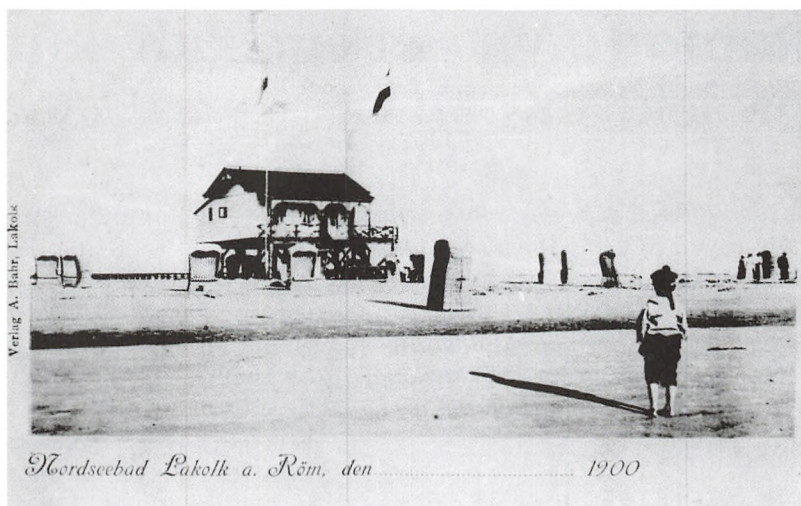

Foto: Museum Sønderjylland - ISI.

En træbelagt sti førte ud til forfriskningsstedet 'Strandhalle', som også stillede strandstole til rådighed for badegæsterne. Postkort fra 1900.

på pastor Jacobsens sommerhuse, bl.a. i forbindelse med Bygningskulturens Dag, og der skal nok fortsat arrangeres sådanne vandringer for at bevare fokus på husene.

På Museum Sønderjylland - Skærbæk formidler man også historien om pastor Jacobsen og Lakolk. Det ville desuden være en oplagt idé at lave en plancheudstilling om Nordseebad Lakolk i nær tilknytning til selve sommerhusområdet for at gøre både danske og udenlandske turister opmærksomme på stedets kulturhistorie og bevaringsværdi.

Endelig kunne man lave en virkelig turistattraktion ved at iværksætte en rekonstruktion af ét af de gamle Jacobsen-huse helt fra bunden af. Man kunne forestille sig projekter for tømrerlærlinge, efteruddannelseskurser i forbindelse med Raadvadcentret eller i forbindelse med bygningsfornyelseskurserne på Syddansk Erhvervsskole Odense. Sådanne projekter behøvede

ikke at blive hurtigt færdige, men kunne være sommerprojekter, som kunne strække sig over flere år og være med til at sætte fokus på kvalitet og bygningsbevaring i forbindelse med sommerhusbyggeri. Det kunne være en attraktion for områdets turister og nuværende og kommende sommerhusejere at se et sådant 'arbejdende værksted', hvor der ville være mulighed for at formidle viden om materialer, byggeskik og stilhistorie, og hvor moderne håndværkere kunne lære de gamle teknikker og materialer at kende og fremover anvende dem i forbindelse med renovering af eksisterende Jacobsen-huse og andre ældre sommerhuse generelt. ■

Kilder

Lokalplan 705 fra Skærbæk Kommune 2004.

H.E. Sørensen: *Lakolk. Et badested gennem 100 år. 1898-1998.*

Rømø Havn - et egnsudviklingsprojekt

Af Morten Andersen

Både bygningen af Rømødæmningen og etableringen af Rømø Havn er resultater af lokale kræfters ihærdige indsats for at skabe arbejdspladser i det vestlige Sønderjylland. Stipendiat Morten Andersen, Landsarkivet for Sønderjylland, fortæller her om baggrunden for anlægsarbejderne.

HAVNEBY PÅ RØMØ har på det seneste haft mediernes bevågenhed, da Hollywoodinstruktøren Roman Polanski anvender havnen som kulisse i filmen 'Ghost'. I 2008 var det Havnebys planer om at blive ind- og udskibningshavn for danske og tyske vindmølleparker i Nordsøen, der fik omtale. Den tyske havvindmøllepark Butendiek har således besluttet at bruge Rømø Havn som det sted, hvorfra 60 kæmpemøller skal serviceres. Det skulle i perioder kunne skabe 100 flere arbejdspladser på havnen, skrev JydskeVestkysten i april 2008. Det ville have glædet folkene bag Rømø Havns oprettelse at høre disse nyheder. Rømø Havn blev indviet den 19. august 1964, efter at Folketinget i maj 1960 havde vedtaget lov om anlæg af en statshavn på Rømø. Forud for vedtagelsen havde Tønder amtsråd og Sønderjyllands Erhvervsråd udført et større lobbyarbejde. Rømø Havn var et egnsudviklingsprojekt, hvis formål var at ophjælpe erhvervslivet og skabe arbejdspladser i det vestlige Sønderjylland.

Ideen om en havn på Rømø opstod under Besættelsen, men havde flere

forløbere. Rømø har stolte søfartstraditioner. I 1600- og 1700-tallet var Rømø hjemsted for en betydelig handels- og fiskerflåde. Der blev sejlet på Hamborg, Lybæk, Norge, Grønland og Island. Grønlandsfarten, der havde grundlag i hval- og sælfangsten i ishavet, havde i perioder stor betydning for øens økonomi og søfolk. Flere Rømøskippere fik desuden hyre ved fremmede havne som Amsterdam, Hamborg, København og Flensborg. I løbet af 1800-tallet svandt søfartens betydning for Rømø dog ind.¹⁾

Rømøs søfartstraditioner hang sammen med de gode naturbetingelser for skibsfart ved Rømøs sydspids. Farvandet Lister Dyb mellem Rømø og Sild er en naturlig og sjælden sejlrende i vadehavet, der sammen med Rømø Dyb langs Rømøs sydside gav og giver større skibe adgang til Rømø og Havneby. (Se søkortet). Disse forhold fik det danske vandbygningsvæsens første direktør, justitsråd Carl Carlsen, til at pege på Havneby som det bedst egnede sted på Jyllands vestkyst til anlæggelse af en vestkysthavn i 1858. Samtidig foreslog justitsråden, at der blev bygget en dæmning fra fastlandet til Rømø for på den måde at lette transporten til og fra den nye havn.²⁾ På grund af krigen i 1864 og afståelsen af hertugdømmerne blev vandbygningsdirektørens plan aldrig realiseret. I stedet blev der få år senere etableret en vestkysthavn ved Esbjerg.

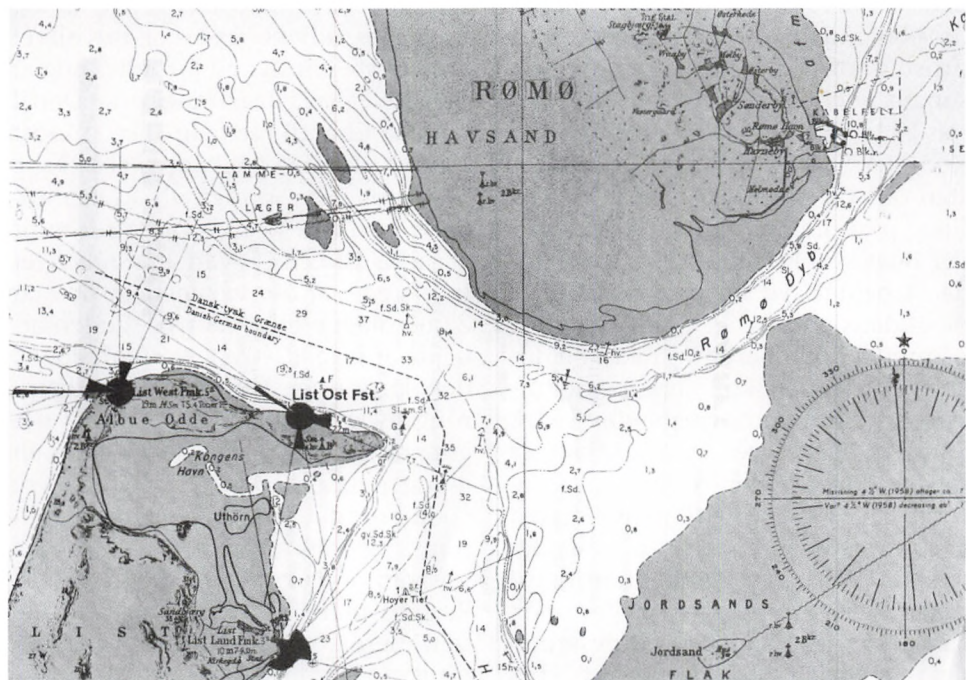
Med søfartens svindende betydning var erhvervsmulighederne på øen små. Kun en lille del af øen, ca. 1.900 ha af øens samlede areal på 9.900 ha, var egnet til landbrug. I 1898 åbnede 'Nordseebad Lakolk' og trak den første turisme til øen. Men mens nabøen Sild i 1890'erne blev en mondæn, tysk turistø, var turismen på Rømø begrænset.

Rømødæmningen

I 1860 boede der 1.336 mennesker på Rømø. Ved Genforeningen i 1920 var indbyggertallet faldet til 699 mennesker, et fald der afspejlede de begrænsede erhvervsmuligheder på øen. Tallet var stort set det samme i

1955, da 706 rømøser boede på øen. I mellemtiden var der blevet bygget en dæmning til øen på et lokalt initiativ. Den 5. oktober 1935 blev der afholdt et møde i Skærbæk om mulighederne for landvinding i vadehavet. På mødet deltog de sønderjyske rigsdagsmænd, amtmand O.D. Schack samt medlemmer af Tønder amtsråd og de ved vadehavet beliggende sønderjyske kommuner og digelav. Baggrunden var et lokalt ønske om at få iværksat landvindingsarbejder i vadehavet til gavn for landbruget og beskæftigelsen på egnen. Et sådant landvindingsarbejde kunne fremmes ved anlægningen af en dæmning til Rømø. Tidevandets aflejringer ville

En væsentlig forudsætning for etableringen af Rømø Havn er den naturlige sejlrende mellem Rømø og Sild, som allerede i 1858 fik vandbygningsvæsenets direktør, justitsråd Carl Carlsen, til at pege på Havneby som det bedst egnede sted til placering af en havn på Jyllands vestkyst.

Arbejdet med bygningen af Rømødæmningen gav beskæftigelse til gennemsnitligt 400 arbejdere årligt i perioden 1940-48.

skabe 'tilslikning' langs dæmningen og de omliggende kyster, der med tiden ville blive til frugtbar landbrugsland. Syd for grænsen var landvindingen desuden langt mere fremskredet. Hindenburgdæmningen til Sild, der blev indviet i 1927, forøgede øens turisme og blev desuden anvendt som et redskab til landvinding. I årene 1933-35 blev Hermann Göring Koog på 550 ha inddiget på vestkysten af Ejderstedt og Adolf Hitler Koog på 1.330 ha inddiget i Dieksander Bugt ved Elbmundingsens nordside. Arbejdet syd for grænsen kaldte på et dansk modsvar. Der blev derfor på mødet i oktober 1935 nedsat et lokalt udvalg, der skulle udarbejde forslag til landvindingsarbejder langs Sønderjyllands vestkyst. Udvalgets forslag blev tilstillet regeringen i december 1935 og førte til nedsættelsen af et ministerielt vadehavsudvalg, der i marts 1938 afgav 'Betænkning angående Dæmning mellem Rømø og Fastlandet og Landindvindingsarbejder i Vadehavet indenfor Rømø'. I be-

tænkningen indstillede Vadehavsudvalget, at der blev anlagt en færdselsdæmning og iværksat landvindingsarbejder langs fastlandskysten og dæmningen. Dæmningen ville mindske transportomkostningerne til og fra Rømø, udvikle bade- og turistlivet samt skabe mulighed for udvikling af fiskeriet, lød begrundelsen. Dertil kom landvindingen og ikke mindst muligheden for at skabe øjeblikkelig beskæftigelse i Sønderjylland, der under krisen i 1930'erne var hårdt ramt af arbejdsløshed. Vadehavsudvalget vurderede, at der var mellem 600 og 2.000 ufaglærte sønderjyder uden arbejde at tage af. Antallet af arbejdere, der kunne beskæftiges ved dæmningsbyggeriet, blev anslået til at udgøre op mod 650 arbejdere årligt i en 4-årig periode. Der var således flere gode grunde til at anlægge en dæmning, og Rigsdagen vedtog da også lov om anlæg af en dæmning til Rømø i marts 1939. På grund af Besættelsen kom bygningen af dæmningen til at tage længere tid end de

anslåede 4 år. Først den 18. december 1948 blev Rømødæmningen indviet. Da havde der i gennemsnit været 400 arbejdere beskæftiget på dæmningsbyggeriet årligt.³⁾

Ingeniør Knud Otterstrøms projekt

I det lokale udvalgs forslag om opførelse af en dæmning blev det nævnt, at dæmningen til Rømø kunne give mulighed for at anlægge en fiskerihavn ved Havneby. Med udsigten til dæmningsens færdiggørelse blev ideen taget op igen, da Tønder amtsråd og Skærbæk og Rømø sogneråd i efteråret 1945 nedsatte et havneudvalg med henblik på at få etableret en statsfiskerihavn ved Havneby. Men initiativet var ikke kun af lokal oprindelse. Ingeniør ved Statens Vandbygningsvæsen, Knud Otterstrøm, havde i april 1944 henvendt sig til sognerådsformanden på Rømø, A.K. Jessen, med et skitseprojekt til en fiskerihavn på Rømø. Ifølge Jesper Termansen, der senere blev involveret i byplanarbejdet vedrørende Havneby, var det stilstanden i vandbygningsvæsenets arbejde under Besættelsen, der fik de unge ingeniører til at lede efter mulige projekter for fremtiden. Otterstrøm skulle være faldet over justitsråd Carlsens forslag fra 1858 om anlæggelsen af en havn på Rømø og havde herpå kastet sig ud i en ny projektering. Allerede i marts 1941 henvendte Otterstrøm sig til Fiskeridirektoratet med et forslag om at anlægge en havn ved Havneby. Direktoratet var betænkeligt ved ideen, og under alle omstændigheder kunne et sådant arbejde ikke påbegyndes i 1941. Den 18. april 1944 henvendte Otterstrøm sig så til A.K. Jessen på Rømø. Foranlediget heraf henvendte

Rømø sogneråd sig til Fiskeridirektoratet i september 1944 med en forespørgsel om mulighederne for at anlægge en fiskerihavn på Rømø. Fiskeridirektoratet var stadig betænkeligt og tvivlede på, at Havneby ville kunne danne basis for en hjemmehørende fiskerflåde. Det fik dog ikke ingeniør Otterstrøm til at opgive ævred. Han tilbød Rømø sogneråd at fortsætte projekteringen til en væsentlig lavere pris, 6.500 kroner, end de oprindeligt aftalte 15.000 kroner. Det accepterede sognerådet, og Otterstrøm fortsatte sit arbejde. Otterstrøm bad nu Dansk Fiskeriforening og Vestjysk Fiskeriforening om en vurdering af sagen, og begge foreninger tilsagde i november 1945 forslaget om en statsfiskerihavn ved Havneby deres støtte. I december 1945 fremlagde Otterstrøm en færdig projektskitse for en havn til ca. 40 fiskefartøjer. Projektet ville løbe op i omtrent 2,4 millioner kroner beregnet efter 1941 priser. Dermed kunne det af Tønder amtsråd og Rømø og Skærbæk sogneråd nedsatte havneudvalg den 10. januar 1946 tilsende Ministeriet for Landbrug og Fiskeri ingeniør Otterstrøms projektskitse med en tilhørende anmodning om, at havnen på Rømø måtte blive bygget som en statshavn. Fiskeriforeningernes positive udtalelser blev naturligvis vedlagt. Ministeriets og Fiskeridirektoratets holdning var dog stadig negativ. Tiden var ikke inde til at oprette endnu en vestkysthavn, lød svaret.⁴⁾

Sønderjyllands Erhvervsråd og Rømø Havn

Afslutningen af Anden Verdenskrig og Besættelsen gav anledning til flere initiativer på det erhvervsmæssige områ-

de. På initiativ af Frederik Heick, forstander for den statslige jordbrugsforsøgsstation i St. Jyndevad og nyvalgt folketingsmand for Venstre, blev der den 27. maj 1947 afholdt et møde på Folkehjem i Aabenraa om "eventuelle udvidelser af industrielle foretagender i Sønderjylland". På mødet deltog de sønderjyske rigsdagsmedlemmer, direktør Jes Christiansen fra Sønderjyllands Højspændingsværk, formand for Fælleslandboforeningen Mads Thuesen, de sønderjyske arbejderorganisationer, repræsenteret ved landstingsmedlem Alfred Kristensen (S), og kontorchef i Tønder amt, Viggo Florander. Alfred Kristensen og Viggo Florander havde begge deltaget i initiativet omkring Rømdæmningen og sad også i det af Tønder amtsråd nedsatte havneudvalg. På mødet den 27. maj blev forskellige muligheder for industrielle udvidelser drøftet, og Viggo Florander foreslog herunder etableringen af en fiskefabrik i Havneby på Rømø.⁹ Mødet på Folkehjem var starten på Sønderjyllands Erhvervsråds virke. Erhvervsrådet, der officielt blev stiftet den 25. november 1950, havde som formål at fremme sønderjysk erhvervsliv for derved at skabe grundlag for en større befolkning i de sønderjyske landsdele. Erhvervsrådet var derfor særlig opmærksom på den erhvervsmæssige situation i det tyndt befolkede Tønder amt. En havn på Rømø ville i den henseende være et middel til at støtte erhvervslivet og skabe industri i det vestlige Sønderjylland.

Men efter Fiskeridirektoratets afvisning i 1946 blev Havnebyplanerne for en tid sat i bero. Først i 1955 besluttede Tønder amtsråd og Sønderjyllands Erhvervsråd at genrejse sa-

gen. Havneudvalget blev rekonstitueret med amtmand M.J. Clausen, borgmester i Tønder, Johan J. Paulsen, og Erhvervsrådets sekretær, Peter Groth Bruun, som nye medlemmer, mens ingeniør Knud Otterstrøm blev tilforordnet medlem. Havnebyplanernes genoptagelse hang blandt andet sammen med en aktuel debat om de såkaldte 'arbejdsløshedsøer' i Jylland. I tiden efter Besættelsen var flere områder i Jylland blevet ramt af en særlig høj arbejdsløshed. Arbejdsløshedsøerne opstod, da de ekstraordinære beskæftigelsesmuligheder for ufaglært arbejdskraft, der var opstået under Besættelsen i form af tørvegravnings- og brunkulsprojekterne samt det tyske befæstningsbyggeri langs Jyllands vestkyst, forsvandt efter 1945. Problemet gjorde sig særlig gældende i Aalborg og Hjørring amter, hvor tørvegravningen havde været intensiv. Samtidig var behovet for arbejdskraft i landbruget faldende, og når den eksisterende stedlige industri ikke kunne opsuge den tiloversblevne arbejdskraft, og arbejdskraften ikke flyttede til andre områder for at få arbejde, opstod der arbejdsløshedsøer i landskabet. I december 1954 fremlagde Arbejdsmarkedskommissionen 'Betænkning vedrørende arbejdsløshedsøerne i Jylland'. Ud fra særligt fastlagte kriterier blev byerne Silkeborg, Hjørring, Randers, Aalborg, Horsens og Vejle samt 9 landkommuner i Aalborg og Hjørring amter karakteriseret som arbejdsløshedsøer. Kommissionen pegede på to løsninger for arbejdsløshedsøerne. Enten skulle bortflytningen fra områderne fremmes, eller også skulle beskæftigelsen i områderne fremmes. Det sidste kunne blandt

andet gøres ved at yde særlige lån til industrivirksomhederne i de pågældende egne. Men Kommissionen understregede også, "at forudsætningen for, at der kan opnås resultater af betydning, er, at der fra lokal side udfoldes et betydeligt initiativ for at få tilvejebragt egnede projekter til udvidelse af bestående eller oprettelse af nye virksomheder."⁶⁾ Tønder amt var ikke en arbejdsløshedso. Det skyldtes dog primært det lave befolkningstal og en høj grad af fraflytning. Der var med andre ord ikke så mange mennesker for industrien at opsuge. Det ændrede dog ikke ved, at der stort set ingen industri var at finde på egnen. Skulle der skabes grundlag for en befolkningsvækst på vestegnen, var det derfor afgørende, at der blev skabt industri og arbejdspladser. Rømø Havn ville netop være et egnet projekt til oprettelse af nye virksomheder og

desuden et lokalt initiativ som efterlyst af Arbejdsmarkedskommissionen.

I første omgang var regeringens holdning da også positiv, og havneudvalget blev i december 1955 lovet støtte til udvalgets undersøgelser. Da Sønderjyllands Erhvervsråds forretningsudvalg den 29. august 1956 var til møde med regeringens økonomiudvalg, var beskeden dog mindre positiv. Økonomi- og arbejdsminister Jens Otto Krag (S) udtalte her, at der hos regeringen ikke var nogen stærk overbevisning om, "at dette var et projekt der havde megen realitet i sig." Regeringen var dog indstillet på, at et særligt nedsat embedsmandsudvalg vedrørende sønderjyske erhvervsproblemer kunne bistå havneudvalget med en 'fordomsfri' undersøgelse af projektet.⁷⁾ Med andre ord efterlyste regeringen en tilbunds-

Med bygningen af Rømødæmningen, der blev indviet i december 1948, blev Rømø et af de mest populære turistmål på vestkysten.

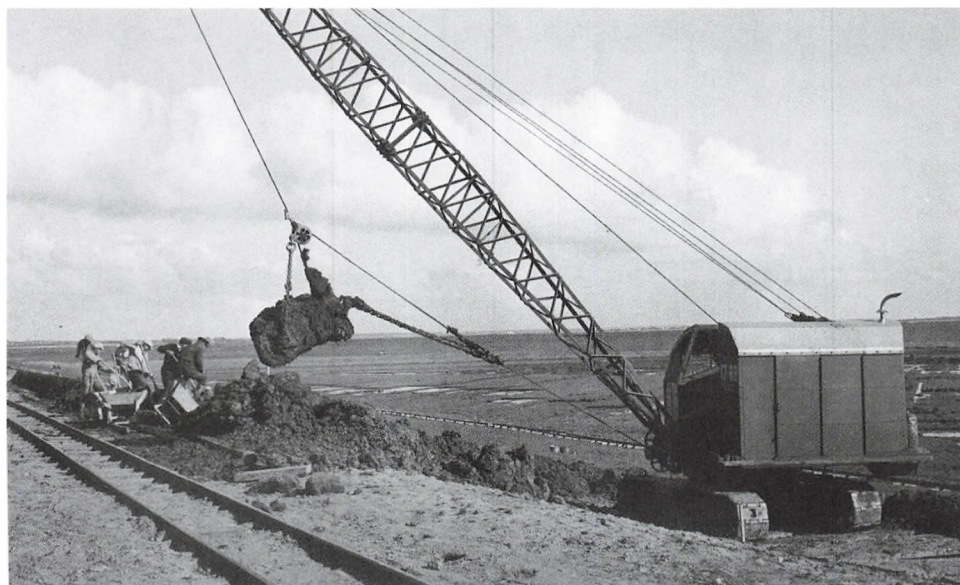

Foto: Museum Sønderjylland - ISL.

gående undersøgelse af en statsfiskerihavns praktiske og erhvervsmæssige muligheder, før man tilsagde konkret støtte til projektet.

Rømø Havn realiseres

Sønderjyllands Erhvervsråd havde på dette tidspunkt iværksat en generel redegørelse for sønderjyske erhvervsforhold med støtte fra det økonomiske sekretariat under økonomi- og arbejdsministeriet. Erhvervsrådet havde engageret redaktør Bjørn Svensson i dette arbejde. I april 1957 blev redaktør Svensson også tilknyttet havneudvalget og skulle herefter medvirke i udarbejdelsen af en betænkning om Rømø Havn. Den 1. september 1959 kunne havneudvalget afgive betænkningen 'Om mulighederne for bygning af en havn i Havneby på

Rømø', en 72-siders betænkning med to tilhørende bilagsbind. I mellemtiden var Egnsudviklingsloven blevet vedtaget af Folketinget i juni 1958. Egnsudviklingslovens formål var "ophjælpning af produktiv beskæftigelse i sådanne områder af landet, som med hensyn til industriel udvikling står tilbage for det øvrige land, eller som er ramt af særlige økonomiske vanskeligheder". Til denne op-hjælpning kunne der "ydes bistand ved teknisk og økonomisk rådgivning, ved udarbejdelse af projekter og ved finansieringen af projekternes udførelse". Der blev hertil nedsat et Egnsudviklingsråd. Det var ikke uvæsentligt, at havneudvalget i sin betænkning kunne bringe en støtteerklæring fra Egnsudviklingsrådet, der blandt andet lovede gode mulig-

Rømø Havn som postkortmotiv.

Foto: Museum Sønderjylland – ISL

heder "for finansiering af sunde og levedygtige virksomheder i tilknytning til havnen". I hvert fald blev lov om anlæg af en statshavn på Rømø vedtaget i Folketinget den 18. maj 1960.⁸⁾

Dermed kunne anlægningen af Rømø Havn påbegyndes. Der blev afholdt licitation i maj 1961, og i juli samme år blev der skrevet kontrakt med entreprenørfirmaerne Nielsen og Storm, Køge, og Mogens Pedersen, Nyborg, om anlæggets udførelse. Samtidig blev der nedsat et nyt Rømøudvalg bestående af repræsentanter fra Tønder amtsråd, Rømø og Skærbæk sogneråd, ministeriet for offentlige arbejder, arbejdsministeriet, boligministeriets kommitterede i byplansager, Sønderjyllands Erhvervsråd og Vestjysk Fiskeriforening. Rømøudvalget udarbejdede en dispositionsplan for Havnebyområdet med henblik på at iværksætte et boligbyggeri, der skulle huse de fiskerfamilier, der forventedes til øen. Boligministeriets kommitterede i byplansager, arkitekt Jesper Termansen, der også havde været tilknyttet byplanlægningen omkring Danfoss på Nordals, blev bedt om at udarbejde en ny byplan for Havneby. Som Jesper Termansen selv skriver, var det for en byplanlægger særligt spændende at skulle arbejde med en helt ny by ved en helt ny havn.⁹⁾ Da det kom til stykket, var behovet for boliger til fiskerfamilier ikke voldsomt stort. Havneby blev udgangspunkt for rejje- og muslingefiskeri i vadehavet og Nordsoen, men antallet af fiskere, der bosatte sig i byen, var beskedent. Det betød dog ikke, at der ikke blev iværksat aktiviteter på havnen. Ingeniør Ove Arkil etablerede i 1962 et

bådværft i Havneby til reparationsarbejder og nybygning af fiskekuttere. Til etableringen modtog han et lån på 250.000 kroner fra Sønderjyllands Investeringsfond, der var oprettet i 1959 på Sønderjyllands Erhvervsråds initiativ. Desuden modtog en snes fiskere lån fra Investeringsfonden i størrelsesordenen 20.000 kroner til anskaffelse af fiskekuttere fra Ove Arkils værft med henblik på fiskeri fra Havneby. Rømø Fiskeindustri A/S, der planlagde opførelse af en filetfabrik ved Havneby, modtog i 1965 25.000 kroner i lån af Investeringsfonden.¹⁰⁾ Fra foråret 1962 kunne havnen delvis tages i brug. Den blev da benyttet til passagerfart mellem Rømø og Sild. Ved havnens officielle åbning i august 1964 blev sejladsen udvidet med en personbilfærge mellem de to øer. Færgeruten blev med tiden Rømø Havns største aktiv.

Rømø Havn er den dag i dag hjemsted for en del rejjefiskeri og for flere rejjevirkomheder. Færgeruten mellem Rømø og Sild er stadig et stort aktiv for havnen. I september 2008 fremlagde Rømø Havn, der siden 2001 har været en kommunal selvstyrehavn, 'Udviklingsplan for Rømø Havn', udarbejdet af Rambøll. Her præsenteres planer for 3 nye kaj anlæg, der skal give grundlag for erhvervsudvikling og forøget turistsætning ved anløb af krydstogtskibe.¹¹⁾ Dertil kommer planerne om at etablere sig som servicehavn for danske og tyske vindmølleparker. Om planerne lader sig realisere under den nuværende finanskrise, er uvist. At planerne er helt i tråd med hensigterne bag Rømø Havns etablering i 1964, er der til gengæld ingen tvivl om.

Færgeruten mellem Rømø og Sild har siden etableringen i 1962 været et vigtigt aktiv for Rømø Havn. Der befordres årligt omkring 400.000 passagerer mellem de to øer.

Noter

- 1) Se Bent Kelm: *Rømø - et vesterhavs-præget samfund*. (2006)
- 2) RA. Kanal- og havneinspektoratet. *Vandinspektøren*. Inspektør Carl Carlsens kopi-bog 1849-1860.
- 3) *Betænkning ang. Dæmning mellem Rømø og fastlandet og Landvindingsarbejder i Vadehavet indenfor Rømø*. Afgivet den 26. marts 1938 af det af Ministeriet for Offentlige Arbejder under 7. maj 1936 nedsatte Udvalg. J.H. Schultz 1938. Lov om Inddæmning i Kalvebodstrand m.v. og om Anlæg af en Dæmning til Rømø. Nr. 134 23. marts 1939. Lovtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1939, side 402-404.
- 4) LAA. Tønder Amts arkiv. Pk. 1377. Div. fra udvalget vedr. en fiskerihavn på Rømø.
- 5) LAA: Frederik Heicks privatarkiv pk. 49.
- 6) *Betænkning vedrørende arbejdsløshedsøerne i Jylland* afgivet af den af ar-

- bejds- og boligministeriet i december 1949 nedsatte Arbejdsmarkedskommission. Betænkning nr. 116. København 1955.
- 7) LAA. Sønderjyllands Erhvervsråds arkiv. Materiale vedr. oprettelse af en investeringsfond 1951-59.
- 8) LAA. Sønderjyllands Erhvervsråds arkiv. pk 514/1 Årsberetninger, Lov om egnsudvikling, nr. 211. *Lovtidende 1958*, side 613-614 og Lov om anlæg af statshavn på Rømø. *Lovtidende Afd. A. 1960*, side 602.
- 9) Jesper Termansen: *Havneby på Rømø*. Dansk Byplanlaboratorium. Byplanhistoriske noter 2. (1985).
- 10) LAA. Sønderjyllands Investeringsfonds arkiv. Pk. 1. Bestyrelsesmødereferater.
- 11) *Udviklingsplan for Rømø Havn*. Ram-bøll, september 2008.
På www.romohavn.dk.

Bruno Topff - præsident og skrædder

Af Frode Kristoffersen

En novemberdag i 2008 sad journalist Frode Kristoffersen på restaurant Colosseum ved havnen i Sønderborg og funderede over Bruno Topff-selskabets fund i Berlin i 1979 og fantaserede sig tilbage til revolutionsdagene i Sønderborg i 1918.

KOLONNENSTRÆBE stod der på skiltet et sted i den vestberlinske bydel Schöneberg, hvor jeg ledte efter et kirkegårdskontor. Og der lå det sandelig! Kirkegårdsforvalteren rejste sig bag sit skrivebord, da jeg kom ind. Han stak hånden frem og præsenterede sig: "Bernsee". Jeg forklarede kirkegårdsforvalter Bernsee, at jeg søgte efter gravstedet for en sønderborgsk marinesoldat ved navn Bruno Gustav Eugen Topff. Han skulle være begravet her engang i begyndelsen af 1920'erne. Kirkegårdsforvalteren, en venlig og tålmodigt udseende ældre herre, hørte på historien om marinesoldat og skrædder Topff fra Sønderborg - manden, der udråbte revolutionen på kasernegården i det dengang tyske Sønderborg ved Første Verdenskrigs slutning i november 1918.

Kirkegårdsforvalteren løftede hånden og forsvandt ind bag nogle arkivskabe. Imens sad jeg og kikkede i dagens Berliner Morgenpost. Jeg hør-

På de 12 Apostles Kirkegård i Schöneberg i Berlin har Bruno Topff-selskabet sat denne sten til minde om Bruno Topff, "Präsident' auf der Insel Alsen".

te, at Bernsee med besvær åbnede nogle skabslåger, og efter et stykke tid stod han foran mig med begravelseskortene: "Er det dem her?" Sandelig om kortene ikke var bevarede. Huset og arkivet var sluppet uskadt gennem bombardementerne i Anden Verdenskrig, og her genfandtes Topffs begravelseskort nu 60 år efter. Det var hen mod 1980. Man kunne læse på kortene, hvad begravelsen havde kostet, og gravens placering på de 12 Apostles Kirkegård i Schöneberg var angivet. Og så sagde kirkegårdsforvalter Bernsee noget højst u-tysk: "Wollen Sie die mithaben?" På den måde fik jeg dokumentationen om begravelsen af 'præsidenten over republikken Als' med tilbage til Sønderborg. Her viste jeg kortene til daværende museumsinspektør Slettebo på Sønderborg Slot.

Han kikkede ud over brilleglassene og udbrød: "Nu tror jeg på det!"

På restaurant Colosseum ved havnen i Sønderborg mindedes vi forleden skrædder Topff, som eftertiden i al kærlighed havde gjort til præsident

Foto: Privat.

Navn: Topff

Vorname: Bruno

Stand/Veruf: Schneidermeister

Register-Nr.: 388/1920

Beisetz		
Abteilung	Reihe	Grab-Nr.
3	13	4

Foto: Privat.

Wohnort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Art der Grabstelle		Begräbnis	
Kunsterling / Klering / Klering		Kunsterling / Klering / Klering		Kunsterling / Klering / Klering		Kunsterling / Klering / Klering		Erbbegräbnis Vorbehaltene Stelle Nr.		Grundgebühr 75,-	
Straße u. Nr.		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Beorgnigte Wahlstelle Erwachsene		für die Grabstelle 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		für die Bestattung 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		Gruttüder 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		Belegen des Sügels mit Namen 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		für die Beisetzgebühr 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		für die Kapelle und Decke 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		für die Kandelaber 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		für die ganze Beleuchtung 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		für die Dekoration 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		für das Heizen der Kapelle 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		für das Ausschneiden der Gruft 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		für das Harmoniumspiel 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		für Glockenläuten 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		an Abnahmegebühr 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		Votenlohn für den 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		Bedenungschein 20,-	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		Summe <u>160,-</u>	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		Kassen-Nr. <u>3742</u>	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		Berlin, den <u>16. November 1920</u>	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		Zwölf Apostel Kirchengemeinde	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		F. Thomsen	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		Richter	
Geburtsort		Kirchengemeinde		Geburtsort		Todesort		Wahlstelle Erwachsene		Stenbant	

Begravelseskortet som dukkede frem fra arkivskabet på kontoret for Zwölf-Apostel-Kirchengemeinde i Berlin.

over republikken Als i erindring om manden, der satte sig i spidsen for revolutionen - den ublodige revolution i Sønderborg netop i disse dage for 90 år siden. Fra Colosseums vinduesbord kikkede vi hen mod havnekajen ved slottet. Der stod Bruno Topffs kiste om bord på Flensborgbåden. Han var død af tuberkulose nogle og tredive år gammel.

Hen langs havnemolen kom et lille sørgeselskab. Brunos venner holdt sig fast ved kransen, de bar imellem sig. De havde været henne på ølstuen Monopol, hvor de havde sagt farvel til "præsident Topff". I mange år anede man i Sønderborg ikke, hvor han var blevet af. Det fandt det særlige Bruno Topff-selskab i Sønderborg så ud af hos kirkegårdsforvalter Bernsee

i Kolonnenstraße i Berlin små 60 år senere.

Bruno Topffs gravsten ligger der ikke længere. Men det har selskabet i Sønderborg rådet bod på. På stedet er anbragt en mindre sten for "republikkens præsident". Og hvert år i november bliver Bruno mindet i den mand-skabsstue, der var hans audiensværelse på kasernen i Sønderborg. Så længe det varede. Fire dage, der ændrede livet i Sønderborg i november 1918.

Litteratur

Frode Sørensen: *Revolutionen og magten - Sønderborg-arbejdernes historie 1872-1922*. 2008.

Frode Kristoffersen: *Der var engang i Synneborre - billeder fra byen ved Allsund*. 2007.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. Sørensen

Rigsrevisionens kritik af Seksmandsudvalgets bevillinger til det danske mindretal syd for grænsen fik en kort overgang megen omtale i medierne. H.E. Sørensen stiller skarpt på sagen og kommer desuden rundt om en lang række andre emner, der har optaget sindene i vinterens løb.

Forbundsdagen - ja eller nej?

DET DANSKE MINDRETAL syd for grænsen har i vinter været præget af en række diskussioner, hvor synspunkterne ofte har stået meget skarpt imod hinanden.

Bølgerne gik især højt i spørgsmålet om, hvorvidt mindretallets parti Sydslesvigsk Vælgerforening (SSV) skulle stille op til forbundsdagsvalget til efteråret. Formanden Flemming Meyer og hans far, den tidligere landdagsmand Karl Otto Meyer, gik varmt ind for en opstilling, mens de to landdagsmedlemmer Anke Spoorendonk og Lars Harms stod splittede i dette spørgsmål. Spoorendonk var imod opstilling, Harms var for, men skiftede dog senere standpunkt.

Flemming og Karl Otto Meyer og deres meningsfæller slog på den styrke, det ville være for mindretallet at have sin egen mand i Berlin, mens modstanderne mente, man burde holde sig til kommunalbestyrelser, kredsdage og landdagen, og at chancen for overhovedet at få nogen valgt til Forbundsdagen var meget lille.

Desuden ville det være særdeles begrænset, hvad en enlig repræsentant kunne udvirke, da man ikke som løsgænger i Forbundsdagen kan opnå fraktionsstatus (dvs. blive anerkendt som parti) og dermed hverken kan stille forslag eller blive medlem af et udvalg. Desuden ville valgkampen blive en meget dyr affære, som kunne dræne partiets kasse forud for lokalvalgene.

Efter måneders diskussion faldt afgørelsen på partiets landsmøde den 8. marts. Efter en livlig debat, hvor flertallet af dem, der havde ordet, talte for deltagelse i forbundsdagsvalget, viste afstemningen, at 63 af de delegerede gik imod, mens kun 23 stemte for deltagelse.

Efter afstemningen sagde Flemming Meyer under "bragende klapsalver" (Fl.A., 9/3): "En tysk kollega spurgte mig, om jeg ville træde tilbage i tilfælde af et nederlag i dag. Jeg må skuffe ham. Vi kan være stolte af vor debatkultur, og vi kan ikke splittes af dette spørgsmål. Nu sætter vi alle sejl til for at vinde flere mandater i Kiel".

Skolelukninger

Sideløbende med opstillingsdebatten vedtog Dansk Skoleforening at lukke den danske skole i List på grund af for lavt elevtal. Efter sommerferien ville der kun være otte børn i skolen, og udsigten til, at der i overskuelig fremtid kunne komme flere, syntes ikke

IN MEMORIAM

List Danske Skole

- oprettet i 1952
- eksisteret i 57 år
- besluttet lukket af 56 stemmer på mindre end 10 minutter

Tak for de 12 der stemte imod.
155.000 har I sparet.
80.000 går til jubilæet.

Vi undrer os! Mindretallet på Sild

Frustrationerne er til at få øje på i annoncen, indrykket af de danske mindretalsorganisationer på Sild. Dansk Skoleforening for Sydslesvig har besluttet at sætte en halv million kroner af til fejringen af foreningens 90-års jubilæum samtidig med, at man har vedtaget at lukke List danske Skole.

lys. Eleverne overføres til skolen i Vesterland, femten kilometer mod syd.

Også i Garding på Ejdersted var der mørke udsigter for det danske børnetal. For en del år siden lukkede Dige-skolen i Follervig, der dog havde 26 elever, som blev sendt til Garding skole, der i forvejen havde optaget eleverne fra skolen i St. Peter. Sidste år var elevtallet i Garding faldet så meget, at man nu lagde den sammen med Uffeskolen i Tønning. Dog blev børnehaven i Garding opretholdt, men også den er i fare. Stod det til Skoleforeningen, skulle den have været nedlagt i år, hvorefter den sidste danske børneinstitution på Ejdersted vest for Tønning ville være luk-

ket. Det blev dog afværget i sidste øjeblik.

En delegation fra mindretallets ledelse besøgte Ejdersted, hvor den med skrækblandet forbavselse konstaterede, "hvor lidt danskhed der var tilbage på halvøen". Flere lokale protesterede over denne udtalelse, og en læser skrev i Flensborg Avis (citeret efter hukommelsen): Hvad havde I egentlig ventet, når alle skoler og børnehaver bliver lukket en efter en, og man planlægger at sælge bygningerne, så de heller ikke mere kan bruges som samlingssted?

Det vakte nogen forargelse, at man brugte økonomien som argument for lukning af skolen i List, samtidig med at Skoleforeningen satte en halv mil-

lion kroner af til at fejre sit 90-års jubilæum næste år. "Jeg undrer mig over, at man kan finde penge til en fest i betragtning af de mange andre tungtvejende finansielle opgaver, man står overfor", sagde øens danske præst, Jon Hardon Hansen, til Flensborg Avis (6/3), men Skoleforeningens formand Per Gildberg forsikrede, at "vi lukker ikke en dør, men er med på et samarbejde om fremtiden på Sild" (Fl.A., 7/3).

'Frynsegoder' og 'vennetjenester'
"Mindretalsorganisationernes regnskaber og ansøgninger opfylder ikke kravene, Undervisningsministeriets Seksmandsudvalg bevilger stort set, hvad der bliver søgt om, og ministe-

riet ser passivt til. Det konkluderer Rigsrevisionen i en netop offentliggjort undersøgelse af Undervisningsministeriets håndtering af tilskuddet til Sydslesvig", skrev Flensborg Avis 19/2. Der var kritik af bl.a. Skoleforeningens, Centralbibliotekets og Ungdomsforeningens regnskaber, ligesom der blev talt om 'skjulte løntillæg' til de ansatte, som blev 'begunstiget i usædvanlig grad' bl.a. gennem rentefrie lån til privatforbrug.

"Danmark har slet ikke styr på mindretallet", konkluderede Jydske Vestkysten (19/2) og påstod, at stats tilskuddet på ca. en halv milliard kroner bliver bevilget, "uden at der er styr på, om de bliver brugt til formålet". Seksmandsudvalgets medlem-

List danske Skole blev etableret i 1952. Efter sommerferien lukkes skolen, og eleverne fortsætter deres skolegang i Vesterland.

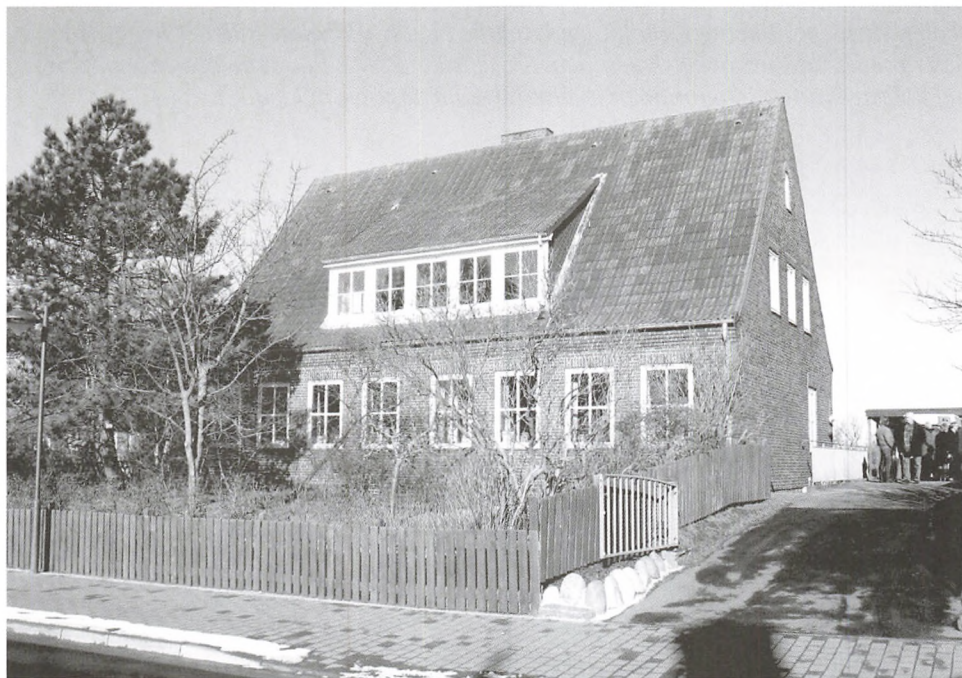

Foto: Flensborg Avis

mer, der fordeler størstedelen af tilskuds pengene, klandredes for, "at de ikke i tilstrækkelig grad har krævet, at formålet med bevillingerne var præcist beskrevet, og at det også efterfølgende blev kontrolleret, at pengene gik til det, de var givet til" (JV, 20/2). Hertil sagde det socialdemokratiske folketingsmedlem Lise von Seelen fra Aabenraa, der er medlem af Seksmandsudvalget, at "vennetjenester, som beskrevet i rapporten, er naturligvis ikke i orden, og den fremgangsmåde skal stoppes" (JV, 19/2).

Men, skrev redaktør Poul-Erik Thomsen, "en del af kritikken skyder dog forbi målet. Rigsrevisionen peger på, at det er påfaldende, at beløbene til de forskellige foreninger er så ensartede år for år. Her er forklaringen, at

langt de fleste penge går til drift af skoler og børnehaver, der ikke ændrer sig på grund af et årsskifte, og derfor er der også en delvis forklaring på, at modtagerne af de danske penge ikke hvert år beskriver mål og resultater" (JV, 20/2).

Finn Slumstrup, formand for Grænseforeningen, mente, at det ville være en "virkelig ulykke, ... hvis (undervisningsminister) Bertel Haarder følger rigsrevisorernes anbefaling af, at forvaltningen af tilskuddet flyttes til embedsværket i Undervisningsministeriet" i stedet for som nu at lade Seksmandsudvalget tage sig af den opgave. "I Grænseforeningen følger vi Seksmandsudvalgets arbejde så tæt, at jeg med sindsro tør sige, at de politikere, der sidder i udvalget, har

Også i Aabenraa kommune har skolenedlæggelser været til debat. Embedsmænd fra kommunen måtte stå for skud ved debatmøderne rundt om på kommunens skoler, mens politikerne forholdt sig lyttende bagest i lokalet. Billedet her er fra debatmødet på Rugkobbelskolen den 17. februar 2009. Planerne om en ændring af skolestrukturen i kommunen er efterfølgende lagt på hylden.

Foto: Kim Furdal.

en sådan indsigt og interesse for det danske mindretal i Sydslesvig, at man ikke kan forestille sig et embedsmandsudvalg med en tilsvarende kompetence", sluttede han (Grænsen, 2).

Møde med Merkel

Repræsentanter for mindretallene på begge sider af grænsen var i begyndelsen af marts i Berlin, hvor de blev modtaget af forbundskansler Angela Merkel. Formanden for SSV, Flemming Meyer, sagde efter mødet, at det fandt sted på fru Merkels betingelser, "så i forhold til de konkrete sager, vi havde drøftet på det seneste møde i Det Sydslesvigske Samråd, fik vi ikke meget ud af det". Men "det (var) vigtigt at få det budskab frem, at vi ikke hele tiden kræver ind, men også har noget at tilbyde", sluttede Meyer (Fl.A., 5/3).

Formanden for Bund Deutscher Nordschleswiger, Hinrich Jürgensen, hæftede sig ved, at Merkel havde betonet (det tyske) mindretals betydning som "brobygger for det tyske sprog i Danmark, der for tiden er i tilbagegang". Hun roste de tyske mindretal generelt for at "bevare og styrke tysk kultur og sprog i mange europæiske lande" (No., 5/3).

Forbundskansleren sagde endvidere, at hun så en 'merværdi' i de nationale mindretal og fortsatte: "De nationale mindretal er en berigelse for vort land. Det er et vigtigt anliggende for os at pleje, fremme og bevare mindretallenes sprog og kultur. Beskyttelsen af mindretal er et af de vigtigste kendetegn for et demokratisk samfund" (Fl.A., 5/3).

Uddøende sprog

Af de ca. 6000 sprog, der findes i verden, er omkring 2500 ved at uddø, sagde lederen af UNESCO's afdeling for truede sprog, japaneren Koïchiro Matsuura, i anledning af udgivelsen af et atlas over verdens sprog. "Når et sprog uddør, betyder det samtidig, at en kulturel arv forsvinder, fra digte over legender til ordsprog og vittigheder", betonedede Matsuura. I den forbindelse nævnedes det, at der i Alaska og Letland findes sprog, som kun beherskes af et enkelt menneske (No., 22/2). - Og så er det vel et spørgsmål, om det kan kaldes et 'levende' sprog, når det ikke længere kan bruges i samvær mellem mennesker.

Af de truede sprog findes tretten inden for det tyske riges grænser, herunder nordfrisisk (No., 22/2), som tales af nogle få tusind mennesker mellem Ejderen og grænsen. Det har dog i de seneste årtier fået 'kunstigt åndedræt' gennem bl.a. undervisning i skolerne og Nordfriisk Instituuts udgivelser.

Sygehus - igen igen

Debatten om placeringen af det sønderjyske akutsygehus er åbenbart en evighedsmaskine. I marts besøgte sundhedsminister Jakob Axel Nielsen landsdelen, hvor han på et debattmøde på Folkehjem pegede på Aabenraa som det rette sted at lægge sygehuset. "Sønderborg ligger smukt ved vandet, men den ligger i et hjørne. Aabenraa har den fornødne infrastruktur også med motorvejen. Og befolkningsunderlaget er højere i Aabenraa end i Sønderborg", påpegede ministeren.

Regionsrådsformand Carl Holst oplyste, at underlaget for en Sønder-

borg-placering er 159.000 personer, mens det for Aabenraa udgør 230.000 - og "i min verden er det bestemt ikke en marginal forskel". Men Sønderborg Sygehus skal fortsat fungere som et specialsygehus med døgnbemandet skadestue og akutbil.

Sønderborgtilhængerne var dog ikke tilfredse. Regionsrådsmedlem læge Otto Lück fra Møgeltønder anfægtede Holsts oplysninger og anklagede forvaltningen for "fusk med talene" (JV, 10/3; Fl.A. og No., 11/3).

En fornyet gennemregning af befolkningstallene, som stort set viste samme resultat, tilfredsstillende dog ikke Lück, som i stedet meddelte re-

gionsforvaltningen, at det havde han ikke tid til at tage sig af endsige holde møde om før sidst i april.

Borgmester ekskluderet

Kort før jul gik Tønders borgmester Vagn Therkel Pedersen på sygeorlov efter hårdnakkede beskyldninger fra egne partifæller om overdrevet alkoholforbrug. Venstregruppen forlangte, at han gik i behandling for den påståede alkoholisme, men det ville Pedersen ikke. Han havde haft et ildebefindende, sagde han, og hans helbred var en sag mellem ham og hans læge.

Da borgmesteren således ikke fulg-

Byggeriet af Rejsbydiget blev påbegyndt i 1923 og blev senest forstærket og forhøjet i 2007. Den slesvig-holstenske delstatsregering i Kiel forventer i de kommende år at skulle forhøje 80 km dige i Slesvig-Holsten. Hver kilometer koster ca. 2,5 mio. euro.

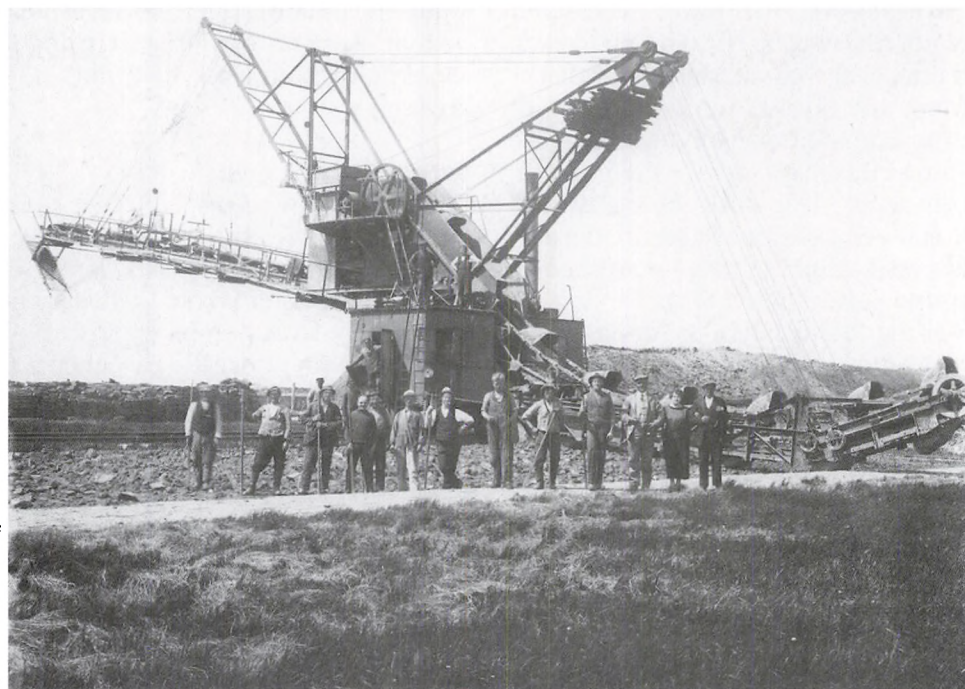

Foto: Museum Sønderjylland - ISL

te byrådsgruppens 'råd', blev han kort efter nytår ekskluderet af venstregruppen, men fortsatte på borgmesterposten som løsgænger. En borgmester kan nemlig ikke afsættes, medmindre der foreligger noget kriminelt.

Formanden for Venstres kommune-forening i Tønder, Lars Erik Skydsberg, pointerede, at det var en enig gruppe, der traf beslutningen, og gruppeformanden Jens Andersen sagde, at "det var nødvendigt, fordi vi som politisk parti og som byrådsgruppe er med til at bære ansvaret for udøvelsen af borgmesterembedet" (JV, 6/1).

Der Nordschleswiger skrev samme dag i sin leder under overskriften 'Teater Tønder', at "går vi ud fra, at der er alkoholproblemer, står det spørgsmål tilbage, hvorfor man af menneskelige hensyn ikke har grebet ind tidligere, hvorfor er der ingen, der har hjulpet ham, så at han havde mulighed for at overvinde sin sygdom. Lod man ham - bevidst - selv løbe ind i den trukne kniv?"

Lederskribenten formodede, at der længe måtte have eksisteret et spændt forhold mellem borgmesteren og hans byrådsgruppe, og at det kunne være en medvirkende årsag til eksklusionen. Det ville dog ikke gøre efterårets lokalvalg lettere for Venstre i Tønder kommune. Og han sluttede med dramatisk effekt: "I en tid, hvor Tønder må samle alle kræfter for at klare sig på det åbne hav, findes der intriger og muldvarpearbejde, som ikke kun skader privatpersoner, men hele byen. - Tønder har fortjent det bedre i 2009!" (No., 6/1).

Vandet stiger

Delstatsregeringen i Kiel har fået udarbejdet en prognose for digesikringen langs den slesvig-holstenske kyst. Heri forudses en vandstigning indtil år 2100 på mellem 18 og 140 cm. En så stor usikkerhed vanskeliggør en ordentlig planlægning. I den nuværende kystsikringsplan for Slesvig-Holsten opererer man skønsomt med en forhøjelse af digerene i indeværende århundrede på 50 cm langs vestkysten og 30 cm mod Østersøen.

Udgifterne er ikke beregnet, men de vil blive enorme. Siden 1962 har delstaten Slesvig-Holsten brugt omkring 20 mia. kr. på kystsikring, alene i 2008 ca. 380 mio. kr. Hertil kommer et tilsvarende beløb i tilskud fra Forbundsstaten og det dobbelte fra EU.

Krisen kradser

Finanskrisen sætter også sine spor i Sønderjylland. Firmaet LM Glasfiber fyrede kort efter nytår 450 ud af 2000 medarbejdere, og i marts fik yderligere 425 fyresedlen.

Sidst i januar afskedigede Sauer-Danfoss i Nordborg 400 ansatte, efter at knap 200 havde mistet jobbet kort før jul. I februar måtte Danfoss afskedige 300. Da også Linak i Guderup fyrede medarbejdere, betød det, at arbejdsløsheden i Sønderborg Kommune steg med omkring tusind i årets første to måneder.

I februar fyrede Sydbank 100 ansatte, og Tønder Bank fik et underskud i 2008 på 14 mio. kr. Bredebro Sparekasse lukkede tre af sine seks afdelinger. Danish Crown lukkede slagteriet i Vojens, og 308 slagteriarbejdere blev arbejdsløse.

Der var dog også lyspunkter. Et nyt supermarked i Sønderborg havde

brug for 100 medarbejdere. Det tyske fotofirma Orwo Net købte det konkursramte Gabs Foto i Tønder og påregnede i løbet af kort tid at skulle ansætte omkring 100. Uffe Nielsens Maskinfabrik i Tønder opkøbte en fabrik i Århus. I Tinglev slog det hollandske frøfirma Den Kongelige Barenburg Gruppe, der er et af verdens største selskaber inden for branchen, sig ned i et 6000 kvadratmeter stort nybyggeri, hvor man regner med beskedent at begynde med 6-7 ansatte. Rejefiskeriet på Rømø kunne melde om fremgang og rekordhøje salgspriser. Frøs Herreds Sparekasse kom ud af 2008 med et beskedent overskud, mens den danske Union Bank i Flensborg har haft et overskud på ca. 5 mio. kr., 4,3 pct. mere end året før.

På Danfoss sagde koncernchef Niels Bjørn Christiansen, at man vil udnytte krisen til at styrke virksomhedens position internationalt bl.a. gennem udvikling af nye produkter. Hertil er der afsat 1,8 mia. kr.

DAGBOG

5. januar: Det danske generalkonsulat i Flensborg udsættes for hærværk. Det er fjerde gang i løbet af to år (Fl.A.).

7. januar: Rusland lempet importrestriktionerne for dansk svinekød, hvilket bevirker, at bl.a. Skærbæk Slakteri kan genoptage leverancerne (No.).

8. januar: Dansk Spejderkorps i Sydslesvig fylder 90 år (Fl.A.). Skoleleder i Agrtrup danske skole i Sydslesvig 1946-81, Gunnar Ryge Petersen, Ry, dør 94 år (Fl.A.).

11. januar: Landbrugets organisation anklager Tønder Kommune for langsomhed i behandlingen af byggesager. Det koster både arbejdspladser og store pengebeløb, siger de (JV). Kultur- og aktivitetsladen på Tørning Mølle indvies (JV).

13. januar: En medieaftale mellem Folketingets partier indebærer bl.a., at sydslesvigere fortsat gratis kan se dansk TV (JV).

14. januar: Grænseforeningen er i dyb krise med store underskud på regnskab og budget (Fl.A.). Også Slesvig-Ligaen er 'døende' på grund af et drastisk fald i medlemstallet (Fl.A., 19/1).

Den tyske studerende Hans Bornemann påviser ved studier af gamle kort og jordundersøgelser, at Dannevirke går 1,6 km længere mod vest ved Hollingsted end tidligere antaget (Fl.A.).

16. januar: Sønderborgs fhv. borgmester, A.P. Hansen, modtager Jydske-Vestkystens kulturpris på 50.000 kr., som han giver videre til kulturelle formål i sin kommune (JV).

17. januar: En tysk mindetavle over faldne i krigen 1870-71 (bl.a. fra Kollund, Wassersleben og Nyhus), tidligere i Bov Kirke, bliver af Museum Sønderjylland skænket til kirken i Harreslev (JV).

19. januar: Arkæolog Mette Wessel Fyhn bliver ny leder af Hjemsted Oldtidspark (JP).

21. januar: 2008 var et rekordår for Kielerkanalen, der passeredes af 42.611 skibe på mere end 105 millioner tons d.w. (Fl.A.).

23. januar: Af 112 politielever, der skal i praktik, har kun to søgt om at komme til Sønderjylland (JV).

24. januar: Elever på Tønder Gymna-

Danish Crown lukkede sidste år slagteriet i Vojens. Lukningen er definitiv og nedrivningsarbejdet ved at være afsluttet.

sium får mulighed for at vælge tysk på superniveau (JV).

27. januar: Grundlæggeren af virksomheden Gråsten Salater, Johannes Rasmussen, Gråsten, dør 91 år (JV).

28. januar: Filmen 'Himlen falder', der er inspireret af pædoofilisagen fra Tønder, har premiere, men biograferne i Tønder ønsker ikke af vise den, og borgmester Vagn Therkel Pedersen siger, at han i hvert fald ikke har interesse i at se den (JV).

Den nyrestaurerede hovedbygning på Gramgård udmærkes med Bygningsfredningsforeningens plakette (No.).

29. januar: Der indledes et samarbejde mellem de to tyske mindretalsmuseer og Museum Sønderjylland (No.).

30. januar: Den 26-årige læge Trine

Kvist fra Haderslev modtager en forskerpris på 250.000 kr. (JV).

2. februar: Bund Deutscher Nordschleswiger holder afskedsreception for generalsekretær Peter Iver Johannsen, der går på pension efter 35 år på posten (Fl.A., No.).

7. februar: Antallet af fugle i Margrethekogen er større i dag end før byggeriet af det fremskudte dige (No.).

Oversøarmarchen til minde om slaget ved Sankelmark i 1864 afholdes for sjette gang med fælles dansk-tysk-østrigsk deltagelse. Taler er den østrigske politiker Barbara Gross (Fl.A.).

12. februar: Leder af Skipperhuset i Tønning 1974-93, Sven Lekkat, Flensborg, dør 74 år (Fl.A.).

13. februar: Ved Søgård udgraves en større jernaldergravplads (JV).

17. februar: Nogle træskulpturer af Fr. Grube ved Hovedgaden i Tinglev bliver ødelagt ved hærværk (No., JV). Få dage senere væltes og knuses en del gravsten på Tinglev kirkegård (JV, 22/2).

20. februar: Lisbeth Buch Mikkelsen, Medelby, vælges til ny formand for Sprogforeningen i Sydslesvig (Fl.A.). Landets vistnok ældste sparekasse, Sparekassen i Løgumkloster, der har tabt omkring 40 mio. kr. på en tvivlsom spekulation, fusionerer med Den Jyske Sparekasse efter 188 år som selvstændigt pengeinstitut (JV, No.).

21. februar: Den verdensberømte instruktør Roman Polanski filmer i Havneby med bl.a. stjernerne Pierce Brosnan og Ewan McGregor (JV).

24. februar: Fhv. kreditforeningsdirektør og folketingsmedlem (konservativ) Erik Haunstrup Clemmensen, der var formand for Grænseforeningen

1966-91 og mangeårigt medlem af Femmandsudvalget, dør, 88 år (JV, Fl.A.).

26. februar: SSV-landdagsmedlem Anke Spoorendonk udpeges af landdagen i Kiel som en af delstatens repræsentanter ved valget af ny forbundspræsident 23/5 (Fl.A.).

27. februar: Et flertal i landdagen i Kiel beslutter at give tilladelse til olieboring i Vadehavet, selv om det er udpeget som verdenskulturarv. Kun SSV gik imod (Fl.A.).

28. februar: Overinspektør Flemming Roth, Museum Sønderjylland - Naturhistorie og palæontologi i Gram, går på pension efter 30 år som leder af museet (JV).

2. marts: Filmen 'Frygtelig lykkelig', instrueret af Henrik Ruben Genz efter Erling Jepsens roman, modtager seks Bodilpriser (JP, JV).

3. marts: Danske Bank lukker filialen

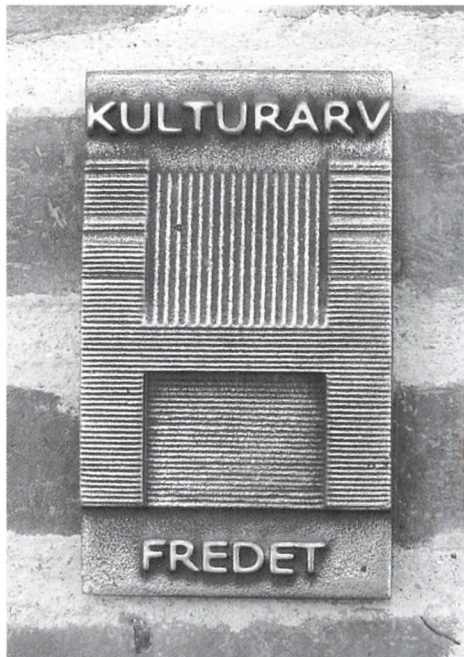

Foto: Kirsten H. Clausen.

I anledning af BYFOs 30 års jubilæum har foreningen ladet fremstille en plakette til opsætning på fredede bygninger. Plaketten skal signalere til offentligheden, at de fredede bygninger er værdiskabende kulturarv og skal behandles som sådan, og at ejere og brugere tager ansvar for bygningerne. Plaketten er designet af Jørgen Overbys tegnestue i Gram. Det store H forestiller et stiliseret hus, men skal opfattes som et H for Heritage eller Historic Houses.

Foto: Kirsten H. Clausen.

Hovedbygningen på Gramgård er en af de fredede bygninger, der har modtaget BYFOs plakette.

i Højer, som herefter er uden pengeinstitut (JV).

6. marts: Museum Sønderjylland modtager sammen med en række tyske museer ca. 3 mio. kr. til et udstillingsprojekt om grænselandets historie siden 1945 (Fl.A., No., JV).

7. marts: Der konstateres udsivning af giftstoffer fra Danfoss' tidligere affaldsdepot på stranden ved Himmærk på Als (JV). Danfoss tilbyder 20. marts at bidrage økonomisk til rensningen (JV).

9. marts: I Tønder uddeles årets folkemusikpriser til sangeren Benny Holst og harmonikaspiilleren Karl Skaarup (JV).

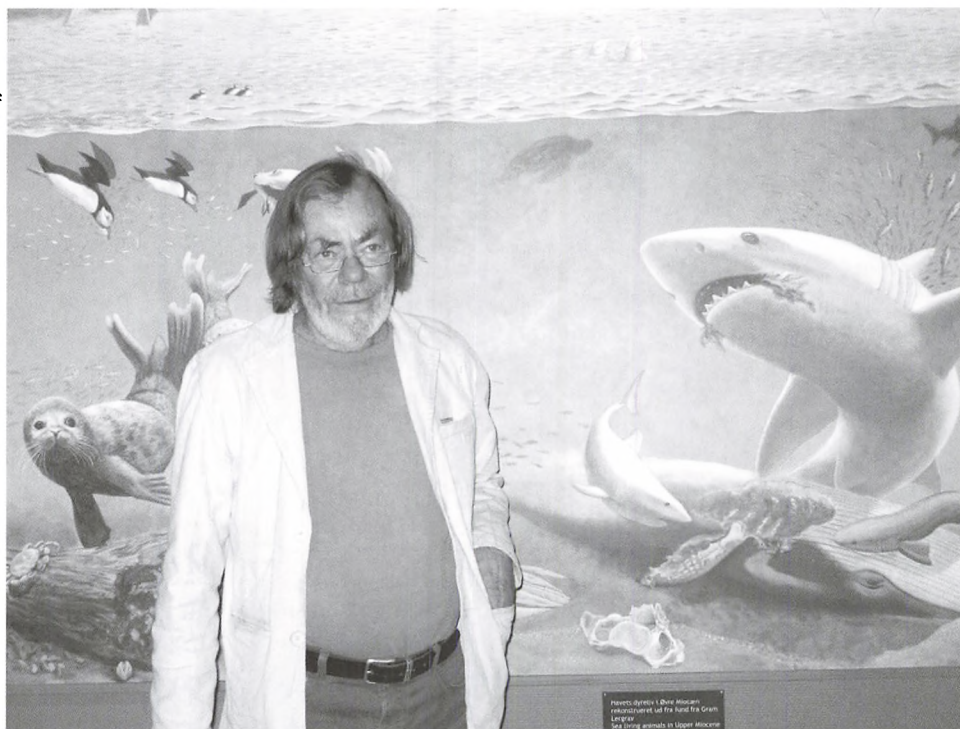
Formanden for Højskolen Østersøen, Laurits Kjær Nielsen, dør efter en færdselsulykke, 74 år (JV, No.).

17. marts: Umiddelbart syd for Ribe Domkirke udgraves landets ældste teglstenshus fra midten af 1100-tallet (Ribe Ugeavis).

18. marts: Verdens største vindmøller med en navhøjde på 100 m og et vingefang på 130 m rejses ved Elhøft umiddelbart syd for grænsen (JV).

21. marts: Skuespilleren Ghita Nørby modtager Rødekros kulturpris (No.).

23. marts: Aabenraa udskyder planerne for bygningen af et nyt søfartsmuseum, mens der skabes rum for malerne Franziska Clausens og Harald W. Lauesens billeder. Formanden for Museum Sønderjylland, Jens Møller, siger, at der på en eller anden måde må skaffes en bygningsmæssig løsning for søfartsmuseet, som "hører hjemme i Aabenraa" (JV).

Overinspektør Flemming Roth, Museum Sønderjylland - Naturhistorie og palæontologi i Gram, gik på pension med udgangen af februar måned. For 30 år siden blev han ansat som første medarbejder på museet i Gram. Nu er han gået i gang med at få styr på sin egen private samling af skeletter.

26. marts: Takket være en donation fra A.P. Møller-fonden kan kniplingesamlingen i Drøhses Hus i Tønder udbygges med bl.a. magasin og undervisningslokale i husets tagetage (JV).

27. marts: Folketinget vedtager bygningen af Femernsundbroen med stort flertal (Fl.A.).

28. marts: I forbindelse med realiseringen af snæbelprojektet i Vidåen fældes de gamle træer langs Mølle-dammen i Tønder, trods udbredt lokal protest (JV, No.). ■

Forkortelser

Fl.A.: Flensborg Avis

JP: Jyllands-Posten

JV: JydskeVestkysten

No.: Der Nordschleswiger

Slagtebænk Dybbøl

Tom Buk-Swienty: *'Slagtebænk Dybbøl 18. april 1864'*. Gyldendal, København 2008. 400 sider. Pris: 299 kr.

Danmarks krigsdeltagelse på slagmarkerne i Helmanprovinsen og i Irak har for alvor sat fokus på krigshistorie. Således bugner boghandlerne af bøger om Første og Anden Verdenskrig. I slipstrømmen på denne trend har journalist Buk-Swienty udsendt bogen 'Slagtebænk Dybbøl' om Danmarks nederlag i 1864 og ikke mindst de blodige begivenheder i Dybbøl Skanser, der sluttede med stormen 18. april.

Lad det være sagt med det samme: Dette er en ualmindelig velskrevet bog, der fortjent har opnået oplagstal, som enhver historiker normalt kun kan drømme om. Bogen er velkomponeret. Den starter med dagen før stormen, hvor det politiske spil og begivenhederne trækkes op. Her præsenteres vi også for en række aktører og øjenvidner fra bl.a. "Den syge general" G.D. Gerlach, den enlige Røde Kors udsending Charles William Meredith, der måtte ryste på hovedet over den danske hærs manglende interesse for pleje af de sårede, til kanonføden, en række navigivne danske soldater på slagtebænken, skanserne på Dybbøl. De sidstnævntes skæbne får vi først afdækket i slutningen af bogen, hvor vi får svaret på, hvem der skal dø på "Ærens mark". Dermed skaber Buk-Swienty en "Cliffhanger", som er med til fastholde læserens interesse til sidste side som i enhver god krimi, selv om begivenhederne og slutningen er kendt på forhånd.

Det er ikke en bog, der bidrager med væsentligt nyt. Men med sit skift mellem generelle skildringer af de blodige begivenheder og portrætter af de forskellige deltagere på alle planer formår Buk-Swienty at forbinde det store politiske spil med de menneskelige dramaer. Dermed trækker han også al den nationale patos ud af begivenhederne. Her er ingen helte. Det skulle måske lige være 'syndebukken' de Meza, der

opnåede den preussiske general og elev af Carl von Clausewitz, Helmuth von Moltkes respekt og frustration ved at trække den danske hær væk fra Dannevirkestillingen, uden det blev opdaget af fjenden, før det var for sent. Ellers er der kun død, ødelæggelse, bortsprængte kroppe, smerte, lidelse, frygt og skrig fra de sårede og døende på skanserne.

Dette perspektiv er ikke nyt, men mig bekendt er det første gang, at vi får krigens 'håndværk' på skanserne beskrevet så nærværende og skånselsløst i et større samlet værk om krigen i 1864 og ikke kun som et taktisk og strategisk spil. En indvending kunne være, at de mange små lidelseshistorier næsten fremstår som elementer i en litterær koreografi, så man næsten glemmer, at der her er tale om levende personer, hvis lidelser man kommer på nærmeste hold af, og ikke computeranimerede film og figurer.

Forfatteren har annonceret, at han arbejder på en bog om overgangen til Als den 29. juni 1864 og afslutningen på krigen. Jeg ser frem til bogen om de afsluttende krigshandlinger og forhandlingerne, der ofte står i skyggen af begivenhederne den 18. april 1864.

kf

I ørnens klo

Erik Overgaard Pedersen og Mogens Pontoppidan: *'I ørnens klo - fire mænd fra det danske mindretal beretter om deres oplevelser i tysk krigstjeneste under Anden Verdenskrig'*. 2008. 165 sider, ill. Pris: 228 kr.

Bogen reklamerer på bagsiden med at ville fortælle om, "hvordan det var at være ung, tilknyttet det danske mindretal, leve under nazismen og senere måtte bære tysk uniform under krigen" (underforstået Anden Verdenskrig). Fire mænds beretninger "giver et levende indtryk af de tyske krigsmanøvrer, forholdene for de enkelte soldater, modtagelsen fra 'erobrede' folks side, ophold i

fangelejr, og ikke mindst hvordan hver især havde det med at være dansk i fjendens uniform". Det lyder besnærende og ansporer forventninger om interessante refleksioner fra de udvalgte tidsvidner, Helmuth Christensen, Heinz-Herbert Bruhn, Hans Thiedemann og Werner Mühlmann.

Bogen indledes med en kort historisk oversigt "til at læse eller springe over, som man nu har brug for det", formet som en galop gennem baggrunden for og forløbet af Anden Verdenskrig. Bogen er sat med store typer, så oversigten på lidt mere end tre sider er virkelig kun en skematisk oversigt, som ikke efterlader læseren med en følelse af at være blevet klædet på til at forstå den sammenhæng, bogens beretninger skal læses i.

Bogen er sat sammen som en dialog mellem den enkelte fortæller og en eller begge forfattere, formodentlig for at læne sig så meget som muligt op ad det oprindelige interview. Forfatterens/forfatterens indspark former sig ofte som kommentarer snarere end som spørgsmål, hvilket undervejs giver læseren adskillige frustrationer - det sker ofte, at der er noget, man som læser gerne vil vide noget mere om, og man ønsker sig, at der var blevet spurgt nøjere ind til fortællerens erindringer og tanker. Man får nemlig samtidig på fornemmelsen, at de fire fortællere virkelig gemmer på gode historier og mange observationer, som man gerne vil indvies i. Skønt forfatterne erklærer, at der under redaktionen er lagt vægt på at bevare materialet, i.e. interviewene, så autentisk som muligt, har bogen præget af uredigeret hyggesnak, hvilket ikke er befordrende for læseoplevelsen, og hvilket heller ikke gør fortællerne en tjeneste.

Men det rokker ikke ved, at bogens beretninger samlet efterlader læseren med gode indtryk af, hvordan den menige værnemagtsoldat blev kastet hid og did og mistede fornemmelsen af retning og dybere mening med det, han var involveret i, på grund af de manglende informationer til menige, i mod-

sætning til officererne. Og hvor kaotisk både tilbagetoget fra Rusland og krigens sidste dage med tilbagetoget fra de fremrykkende amerikanske og russiske tropper forekom for de tyske soldater.

Birgitte Thomsen

Sønderjyllands historie

Hans Schultz Hansen oa., (red.): 'Sønderjyllands historie bind 1', Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 2008. 517 sider, rigt ill. Pris: 298 kr. for medlemmer, bogladepris 498 kr.

Den nye Sønderjyllands Historie er første del af to bind, som følges op af et leksikon. Og det ser ud til at blive et pragtværk med masser af billeder og kort og masser af viden, som bygger på de sidste mange års nyeste forskningsresultater. Bogen indledes korrekt med en præcisering af, at netop Sønderjylland har "sin helt særegne historie" i forhold til resten af Danmark, netop fordi det har været og er et grænseland, men også fordi det derigennem i lange perioder blev et selvstændigt hertugdømme.

Det første bind ser på Sønderjyllands historie indtil 1815, dvs. indtil afslutningen af Napoleonskrigene med tabet af Norge og det forgæves forsøg på at indlemme det tyske Holsten i Danmark i 1806. Bogen slutter med augustenborgernes begyndende konflikt med den danske konge Frederik VI, i første omgang omkring det svenske arvespørgsmål 1810, men leder dermed op til bind 2's drama omkring de sønderjyskdanske arvespørgsmål, nationale identiteter og forfatningsproblemer. Man glæder sig!

Fire meget kompetente forfattere tager sig af de første (mange) tusind år. Direktør for Museum Sønderjylland Orla Madsen indleder med forhistorien fra Stenalderen, Bronzealderen og Jernalderen indtil den tidlige Vikingetid omkring 700.

Personligt har jeg aldrig interesseret mig for denne forhistoriske periode. Men det lykkes i høj grad for Orla Mad-

sen ikke blot at levendegøre materialet, men også at få præciseret de evigtgyldige problemer omkring menneskets afhængighed af naturen og dens ressourcer. Hele tiden gøres der opmærksom på, hvad det er for fund, som ligger til grund for analysen og de mange delkonklusioner. Læseren kan selv følge med i arkæologens arbejde og de konklusioner, der drages. Ofte henvises der til tidligere tiders opfattelse, hvorefter der henvises til, hvad man mener i dag - og hvorfor!

Det er også en fornøjelse at blive belært om, hvad det er for forhold, som gør, at der sker en udvikling, hvornår f.eks. landbruget blev det "bærende erhverv", og hvorledes gravskikke ikke alene ændrede sig, men også blev et udtryk for forskellige "rangopdelte samfund, såkaldte høvdingedømmer". Magt og social status følges ad. Ligeledes bliver der flere gange gjort opmærksom på, at mange nye træk skyldtes indvandring udefra - jo, Dansk Folkparti har sat sig sine spor i den moderne arkæologiske forskning, men modsat hvad partiet selv bilder sig ind!

Men da det er en Sønderjyllands historie, så ville det være rart, om man f.eks. på billedet side 21 kunne se, at de mange bronzealderhøje ikke fandtes syd for Ejderen. Vi ved, de findes nord for Kongeåen, selv om det heller ikke er markeret på kortet. Men den var jo ikke nogen kulturgrænse - heller dengang? Ligeledes på side 26 er der et fint kort over kendte Jernalderlokaliteter, hvor man kan se, at der er færre og færre jo mere man nærmer sig Ejderen.

Orla Madsen slutter sit fine afsnit med fundene i Thorsbjerg og Nydam moser som udtryk for 'stammekrigsperioden', som munder ud i, at "der nu var en stamme, som havde magten i ... næsten hele Danmark". Det er fra denne periode, Guldhornene stammer, og det er åbenbart også fra denne periode, den karakteristiske danske stednavneendelse -lev dukker op, som "næsten kun findes inden for det dan-

ske riges historiske område."

Det andet hovedafsnit er skrevet af professor Bjørn Poulsen fra Aarhus Universitet og handler om udviklingen af Sønderjylland til et selvstændigt heretugdømme, dvs. perioden fra 700 til 1544, hvor den daværende danske konge Christian III delte Sønderjylland med sine brødre. Det er i Middelalderen, at alle de senere problemer om Sønderjyllands særlige forhold har deres rødder.

Kapitlet indledes med et billede, som illustrerer forhold omkring arveretten til Sønderjylland. Det er en rigtig god idé, at hvert hovedafsnit indledes med et billede som illustration af det overordnede problem, som behandles efterfølgende. Men teksten til billedet forstår jeg slet ikke, når der står, at man i Middelalderen skulle være begyndt "at overveje, hvordan stridighederne (om Sønderjylland) kunne få en ende". Det er vist alene de senere historikere, der rejser den slags spørgsmål. Dengang gjaldt det i højere grad om at udvide eller sikre sin magt og ikke om at "overveje" at "løse stridigheder"!

Poulsen indleder med meget fint at gøre rede for Danevirke-komplekset som et grænseværn "vendt mod syd", men var der et "svenskevælde" eller ej? På den ene side har "denne historie ... faktisk rødder i virkeligheden", skriver Poulsen for derefter at aflive den som "de fleste forskere". Og det er det sidste, Poulsen selv argumenterer for. I det hele taget lykkes det fint for forfatteren at sætte de særlige danske regionale forhold ind i en overordnet europæisk kontekst.

Men hvornår blev Sønderjylland så et særligt område territorielt? Det afgørende spørgsmål kredser Poulsen meget om, men endnu i midten af 1100-årene "var der øjensynligt intet Sønderjylland i administrativ forstand". Men måske allerede omkring 1175 i forbindelse med en retskredsreform, som skelnede mellem "to sysler i Jylland, et

fortsættes side 158

Museum Sønderjylland, Naturhistorie og Palæontologi 2.0

- et museum hvor publikum bidrager - analogt - en slags status

Af Martin Abrahamsson

I dag, hvor tankerne om web 2.0 slår igennem, og hvor brugerne samarbejder om og deler information i sociale fora på nettet, er det tankevækkende, at vores lille afdeling har praktiseret noget, der ligner lidt, siden 1996.

På det tidspunkt kredsede vore tanker om det daværende Midtsønderjyllands Museum som et sted, hvor museets gæster blev mødt af en fagligt velfunderet formidling. Dette blev yderligere forstærket, da landets første naturvejleder, uddannet som geolog, blev ansat ved museet.

Formidlingen skulle ikke kun foregå teoretisk eller i museets udstilling, men publikum skulle have mulighed for med egne øjne og ler under neglene at opleve Sønderjyllands unikke fossillokalitet ved at gå på fossiljagt i Gram Lergrav. Vi kaldte det for "geologi for alle og enhver".

Konceptet fungerede i næsten seks år, indtil forskellige omstændigheder desværre gjorde, at naturvejlederstillingen ved museet ikke blev videreført, og at man besluttede at bygge et nyt museum på kanten af Gram Lergrav. At flytte museet var en drøm, vi havde haft længe. Det ville gøre sammenhængen mellem genstandene i udstillingen og fundstedet indlysende.

I maj for fire år siden slog museet så dørene op til et nyt hus med en helt

ny udstilling. Der var lagt mange kræfter i at udnytte placeringen og ny viden omkring fossilerne fra leret, til at gøre stedet inspirerende for den besøgende. Her, i krydsfeltet mellem civilisationen og den vilde natur - mellem nutid og fortid, blev bygningens indbydende arkitektur og placering tæt ved fossillokaliteten oplevet som unik. Og sammenhængen virkede så stærkt, at vi ofte blev spurgt, om varerne i museumsbutikken alle var fundet i Gram Lergrav.

I dag, når museumsgæsterne går ned i lergraven for at lede efter fossiler, har vi forberedt dem på, at alt knoglemateriale skal afleveres til museet. Umiddelbart kan det opleves som et antiklimaks, hvis man har været heldig at finde sådant materiale, men man sikrer at tingene bevares for videnskaben og eftertiden.

I de 13 år, der er gået, siden Gram Lergrav blev retableret fra råstofgrav til besøgslokalitet, har publikum bidraget bl.a. med halshvirvler af en lille floddelfin, den første fugleknogle (af søpapegøje) og en 95 cm lang underkæbe af en endnu ukendt tandhval. Desuden er der blevet anerkendt et stk. danekræ og nr. to er lige nu på vej. Alle fem ting er hidtil ukendte ting, som samlet er med til at udbygge vores kendskab til livet for 10 millioner år siden - takket være vores gæster. ■

- Arkæologi Haderslev**
28. juni - 27. sept. Kunstudstilling: 'Der er noget råddent i Hollywood' - en udstilling om surrealisme og det surrelle.
- Slesvigske Vognsamling, Haderslev**
2. juni - 30. aug. Billedskæreren i sit værksted.
Fem håndværkere udstiller.
- Kulturhistorie Tønder**
6. juni - 18. okt. 'Mange magiske tråde' - tredimensionelle unika-
kniplinger af Gry Hvidberg.
- Drøhses Hus, Tønder**
1. april - 30. dec. 'Guldbroderi og huekoner'. Et samarbejde med Furesø
Museer.
'Tylsbroderi som grafik'. Fotogravurearbejder af Merete
Hellerøe.
'Dukker og dukkelegetøj fra museets samling'.
'Kniplinger til hals og hoved' - Tønderkniplinger fra
museets egen samling.
- Højer Mølle**
24. april - 1. okt. Udstilling om områdefornyelse i Højer by med eksem-
pler på bl.a. belægning, lamper og bænke til torvet i 1-1.
- Skærbæk Museum**
Fra 2. maj Nyophængning af museets samling af Skærbæktæpper.
Fra 29. maj Ny udstilling om pastor Jacobsen. Udstilling om
jugendstil, kunstindustri og Nordseebad Lakolk.
13. juni - 27. sept. **Kunstmuseet i Tønder**
'Pastorale - om maleren Jens Søndergaard'.

fortsat fra side 155

“norden å” og et “sønden å”? Men fra begyndelsen af 1200-årene var der ikke længere nogen tvivl: “Det slesvigske hertugdømme tog mere og mere form, og en hertug med nær tilknytning til det holstenske grevhus tegnede en ny vej for det”, konstaterer Poulsen. Men det er først i et diplom fra 1285, at man træffer “betegnelsen Sønderjylland som et statsretligt begreb”, skriver Poulsen senere. Det interessante er dog, at Ribe Stift fortsat gik på tværs af den nye verdslige grænse, og det blev det ved med indtil 1864. Disse kirkelige forhold skulle få afgørende betydning for befolkningens sprog og senere identitet i modsætning til de statsretlige forhold.

Statsretligt forstærkes udskillelsen af Sønderjylland med Ribebrevet fra 1460, hvor den nye danske oldenburgske konge Christian I blev valgt til greve af Holsten og hertug af Sønderjylland mod til gengæld at sikre det nye slesvig-holstenske ridderskab, at Slesvig (= Sønderjylland) og Holsten skulle være “evig udelt sammen”. Nu var det herefter dem, der skulle “sørge for fred i landene”, som Poulsen skriver. En ny stat var hermed i realiteten skabt, domineret af adelen.

Men konstruktionen blev snart udfordret, hvad universitetslektor Carsten Porskrog Rasmussen kommer ind på i det tredje afsnit om Sønderjylland, der blev splittet op i mange forskellige små og mindre hertugdømmer indtil inkorporationen i 1720/21. Det starter for alvor med delingerne i 1544, efter at indførelsen af Reformationen er kommet på plads. Forfatteren kalder selv med rette et underafsnit for “Det brogede landkort” og demonstrerer meget illustrativt med et kort fra Skærbæk sogn, hvor kompliceret de retlige forhold blev i praksis for mange bønder med flere myndigheder. Med rette tildeler forfatteren specielt “Det suveræne Gottorp” et særligt kapitel.

Ud over de indviklede statsretlige og juridiske forhold får Porskrog Rasmussen

rigtig flot gjort rede for de økonomiske forhold, hvor det gik rigtig godt mange steder i Sønderjylland. Især kan jeg godt lide billedet af storbonden Nis Hansen fra Hajstrupgård i Bylderup sogn, som med epitafiet med sine mange børn illustrerer den ny tids velstand, som kun afbrydes af de mange krige i 1600-årene.

Det er netop Gottorpernes inkorporation og arvehyldning i 1721, som indleder det sidste afsnit, skrevet af afdelingsleder Lars N. Henningsen fra Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Men i dette sidste kapitel handler det ellers mindre om de statsretlige forhold end om de økonomiske og materielle forhold i Sønderjylland i 1700-årene og ikke mindst i byerne. Henningsen har tidligere beskæftiget sig med Otte-familien i Eckernførde, men får dem her bragt ind i en rigtig fin og relevant sammenhæng med resten af Sønderjylland og den øvrige del af monarkiet. Det samme gælder for byen Flensborg og dens begyndende forbindelse til de Vestindiske Øer.

Interessant er det dog også, som optakt til det kommende bind 2, at Henningsen gør en del ud af sprogforholdene, inden de bliver gjort til et nationalt problem. Men det er i realiteten, hvad der er ved at ske, da nogle af forudsætningerne for problemerne opstår, da “tyskuddannede akademikere fra 1740’erne overtog embederne som herredsfogeder i Nordlesvig, var vejen åbnet for tysk også i de nordligste retskredse”. Samtidig opfattes “det nordlige af de to hertugdømmer som et dansk land” i København, dvs. som et dansk-talende land.

En lille anke til sidst. Det er dejligt, at bogen er så rigeligt forsynet med kort og illustrative billeder med relevante kommentarer. Blot er det lidt ærgerligt, at så mange billeder og nogle kort er så små, at det er svært at se, hvad de forestiller.

Men ellers er der gjort klar til bind 2, som man virkelig glæder sig til efter denne kraftpræstation i det første bind!

Jørn Buch

GRÆNSEFORENINGEN

For 150 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke årbog. Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure:

Grænseforeningen
Peder Skrams Gade 5
Postboks 9074
1022 København K
Tlf. 33 11 30 63.

Du er også velkommen til at kontakte en af dine lokale formænd:

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Erik Heissel
Venbjerg 33
Djernæs
6100 Haderslev
tlf. 74 57 52 87

Ivan Skjoldager
Grundtvigs Allé 6
6400 Sønderborg
tlf. 74 43 19 41

Jørn Ulrik Larsen
Farverhus 112
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 62 23

Hestetroljen til Lakolk

Af Anne Marie Overgaard

DEEN STORE UDFORDRING for grundlæggerne af Nordseebad Lakolk var transporten af turister til færgen på fastlandet og på Rømø fra færgen til Lakolk.

Den 2. november 1898, kun ti måneder efter stiftelsen af badeselskabet, kunne Tondernsche Zeitung oplyse, at der var jordarbejder i gang mellem Kongsmark og Lakolk med henblik på etableringen af en baneforbindelse. I februar henvendte kommuneforstanderen i Juvre, Bunde Bundesen, sig til amtsforstander Freytag for at gøre opmærksom på, at jernbanen ville komme til at krydse landevejen, "hvilket er meget ubekvem for indbyggerne". Han ville derfor vide, om badeselskabet virkelig kunne gennemføre planerne, uden at de lokale beboere blev hørt først. Hertil svarede Freytag, at selskabet ville få tilladelsen, når det søgte om den. Sagen skulle dog vise sig, at være langtfra så enkel.

Den 15. marts ansøgte selskabet amtsforstanderen om tilladelse til anlæggelse af en jernbane og fik den. Med damperen fra Skærbæk blev materiellet transporteret til Rømø, og skinnerne blev lagt på sveller i sandet. Tanken var dampogsdrift fra anløbsbroen til Lakolk, men til at begynde med skulle vognene dog trækkes af en hest. Og ved badestedets åbning i sommeren 1899 kunne transporten af turister på den nye banestrækning begynde.

Den 21. juli måtte Freytag dog meddele selskabet, at driften skulle indstilles: Der var givet tilladelse til at anlægge banen, ikke til at køre på den. I det hele taget synes Freytag ikke at have haft det helt store overblik, for mens han den ene dag begrundede sin tilladelse til anlæggelsen af banen med, at det var en 'kort hestebane', beklage-

de han sig dagen efter over, at selskabet angiveligt skulle benytte damplokomotiv som trækraft, hvilket krævede tilladelse direkte fra regeringspræsidenten. At selskabet selv ved sæsonens slutning, helt usandt, indberettede, at trækraften var lokomotiver, gjorde naturligvis ikke sagen mindre forvirrende. Først i løbet af efteråret 1900 blev planerne om lokomotivdrift endeligt opgivet, og den 10. december 1900 gav Freytag "politimæssig tilladelse til drift af en hestebane for person- og godstrafik mellem Kongsmark og Lakolk".

Men dermed var sagen ikke slut. I et skarpt brev fra regeringspræsidentens kontor til landråden i Tønder blev amtsforstanderen gjort opmærksom på, at den givne tilladelse ikke levede op til forskrifterne og manglede "fastsættelse af tilladelsens varighed, vedligeholdelse af banelegemet, sikring af driften" osv. Som eksempel på en korrekt tilladelse var statutterne for sporvejene i forstaden Blankenese i Hamborg vedlagt. I sit svar på brevet udbad amtsforstander Freytag sig i en ironisk tone yderligere anvisning på, hvordan tilladelsen skulle udfærdiges, da "forholdene [på Rømø] under ingen omstændigheder kunne sammenlignes med dem i Blankenese", og at det derfor ikke ville "være hensigtsmæssigt at binde Rømø-banen til de bestemmelser, der gælder storbytrafik".

Den 26. april 1901, efter endnu en lang række skrivelser, kunne Freytag udstede den endelige tilladelse, som gjaldt til 1. januar 1930. Gennem 40 år transporterede hestetroljen turisterne til Lakolk, til banen blev nedlagt i 1939. ■

Kilde

H.E. Sørensen: *Lakolk. Et badested gennem 100 år. 1898-1998.*